

Sessió en memòria de Germà Colón Domènech (1928-2020)

(20 d'octubre de 2022)

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Sessió en memòria
de Germà Colón Domènech
(1928-2020)

Sessió en memòria de Germà Colón Domènech (1928-2020)

(20 d'octubre de 2022)

Barcelona, 2024

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Sessió en memòria de Germà Colón Domènech (1928-2020) : (20 d'octubre de 2022). —
Primera edició
Bibliografia
ISBN 9788499657738
I. Colón, Germà, 1928-2020, entitat homenatjada II. Gargallo Gil, José Enrique, editor literari
III. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica
1. Colón, Germà, 1928-2020 2. Filòlegs — País Valencià — Biografia.
929Colón, Germà

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de José Enrique Gargallo,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquest volum recull les intervencions de la sessió en memòria de Germà Colón Domènech,
celebrada el 20 d'octubre de 2022 a la Sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquesta publicació compta amb el suport de la Fundació "la Caixa"

© dels autors dels textos
© 2024, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2024

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Fotografia de la coberta: Germà Colón a l'IEC, en la reunió plenària de la Secció Filològica
del 17 de febrer de 2006, dia de la recepció de José Antonio Pascual com a membre correspon-
nent de la Secció Filològica. Fotografia de la Secció Filològica de l'IEC

Compost per Jorge Campos Nieto
Imprès a ARTEOS DIGITAL

ISBN: 978-84-9965-773-8
Dipòsit Legal: B 21987-2024

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

Presentació, <i>per Teresa Cabré</i> <i>per Maria Josep Cuenca</i>	7
Paralelismes amicals, <i>per Joan Veny</i>	11
Germà Colón, mestre i amic, <i>per Antoni Ferrando</i>	17
La Fundació Germà Colón Domènech, el llegat del mestre, <i>per Lluís Gimeno Betí</i>	35
Germà Colón, romanista, <i>per Beatrice Schmid</i>	41
L'estudiós dels refranys, <i>per José Enrique Gargallo</i>	49
Germà Colón Domènech i l'Institut d'Estudis Catalans, <i>per Joan Martí i Castell</i>	57
Presentació del 'Vocabulari de la llengua catalana medieval' <i>de Lluís Faraudo de Saint-Germain,</i> <i>per Maria-Pilar Perea</i>	73

Presentació

Amb aquest acte recordem in honorem el nostre col·lega i amic, membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de manera sentida i amb agraïment per la seva contribució a la filologia catalana i romànica i pel seu servei i la seva lleialtat a l'Institut. I ho fem en presència de la seva esposa, Maria-Pilar Perea, també filòloga, que el va acompanyar en la tardor de la seva vida.

Germà Colón va morir el dia 22 de març de 2020, als noranta-un anys. Va ser, malauradament, en plena pandèmia de covid-19. No vam poder acomiadar-nos-en.

Feia poc més d'un any, quan va complir els noranta, que el Consell de Govern de la Secció Filològica i un bon nombre de membres de la Secció el vam visitar a casa seva per felicitar-lo. Estava content de la visita, però se'l notava cansat. La seva lucidesa era increïble. La seva actitud, com era habitual: amable, educada i simpàtica.

Ens va parlar dels treballs que tenia en curs. Li preocupava no poder enllestir l'edició de la selecció de mots del Vocabulari de la llengua catalana medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain, que volia publicar en paper. Hi estava treballant tan intensament com podia, amb l'ajut de Gemma Boada i, naturalment també, de Maria-Pilar Perea. Ja havia acabat feia uns dos anys i s'havia fet públic en format de base de dades el vocabulari complet, però Germà Colón insistia en la publicació impresa de la selecció de mots que ell mateix havia fet. Avui aquest llibre és una realitat. N'estaria molt satisfet.

Volem recordar-lo i homenatjar-lo. Recordar-lo com a company de la Secció Filològica sempre present mentre la salut li va permetre desplaçar-se al carrer del Carme. Homenatjar-lo pel llegat lingüístic que ha deixat, per les llargues hores de dedicació a la romanística, amb un interès especial en el català i el castellà. És, sens

dubte, una de les figures més importants de la romanística europea de la segona meitat del segle xx.

Germà Colón va entrar a l'Institut el 1966, quan ja era una personalitat reconeguda científicament. Va incorporar-se a la Secció Filològica com a membre corresponent perquè residia a Basilea, on ocupava la càtedra de filologia romànica de la Universitat, però quan va jubilar-se i va instal·lar-se a Barcelona, el 1993, va ser elegit membre numerari de la Secció Filològica.

No em toca a mi aquí explicar la seva trajectòria acadèmica perquè la tractaran altres companys de la Secció, però deixeu-me evocar algunes de les seves obres de capçalera, indispensables per als estudiants de filologia i joves professors de la meua generació: El lèxic catalán en la Romania, publicat el 1976 en castellà i del qual va fer una versió en català el 1993; La llengua catalana en els seus textos, Premi Prat de la Riba de l'IEC l'any 1978, o Panorama de la lexicografia catalana, en coautoria amb Amadeu Soberanas, publicat el 1988.

En vida va rebre moltíssims premis, guardons, doctorats honoris causa i reconeixements de tota mena, que en altres intervencions ja s'explicaran. Però avui recordem el company de la Secció Filològica, el membre de l'Institut d'Estudis Catalans i l'amic que fou de tots nosaltres; recordem la persona amable, generosa, disponible i cordial, i també el col·lega il·lustre de qui no vam poder acomiadar-nos quan ens va deixar.

Gràcies, Germà. Molts hem tingut l'oportunitat de conèixer-te i tractar-te i la sort de compartir una petita part del teu trajecte. Descansa en pau!

TERESA CABRÉ
Presidenta de l'IEC

Avui homenatgem, per fi, el nostre company Germà Colón, nascut a Castelló de la Plana el 30 de novembre de 1928. Germà Colón ha estat unit a la Secció Filològica des de 1966, any en què hi ingressà com a membre corresponent. Posteriorment, el 1993, passà a numerari, i va continuar actiu, primer com a membre numerari i després com a emèrit fins a la seua mort, el 22 de març de 2020, l'any de la pandèmia. Incansable, malgrat les malalties que sovint acompanyen l'edat, ha estat una persona cabdal, un referent, per a tots nosaltres i per a tothom que el va conèixer i hi va col·laborar.

És, sens dubte, un membre emblemàtic de la Secció Filològica, unit en el nostre imaginari a una altra figura excelsa, la del doctor Badia i Margarit. Castellonenc internacional, treballador incansable per la llengua. No em correspon a mi glossar els seus mèrits ni les seues contribucions. A tall d'anècdota, m'he permès de consultar la Viquipèdia, que és on cerca la informació el públic general, i m'ha sorprès com el presenten a través del que es coneix com a etiquetes. En són tantes, que les agruparé. En concret, apareix etiquetat en les categories següents:

- Romanistes, Catalanistes (filòlegs), Filòlegs valencians contemporanis;*
- Alumnes de la Universitat de Barcelona, Alumnes de la Universitat de Madrid, Alumnes de la Universitat de Basilea;*
- Professors de filologia, Professors de la Universitat d'Estrasburg, Professors de la Universitat Autònoma de Barcelona, Professors de la Universitat de Basilea;*
- Membres de la Secció Filològica de l'IEC, Acadèmics corresponents de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Membres del Consell Valencià de Cultura;*
- Doctors honoris causa per la Universitat Autònoma de Barcelona, Doctors honoris causa per la Universitat d'Alacant, Doctors honoris causa per la*

Universitat de València, Doctors honoris causa per la Universitat Complutense de Madrid, i

— Medalla d'Honor de la Xarxa Vives d'Universitats, Premis de les Lletres Valencianes, Creus de Sant Jordi 1985, Gran Creu de l'Orde d'Alfons X el Savi, Valencians de l'Any.

Una llista llarga i variada que dona idea d'una vida plena i prolífica. La sessió d'avui n'és una síntesi, que va des dels aspectes més personals (l'amic), als de la seua contribució a la història de la llengua, la romanística o l'estudi dels refranys (l'erudit i investigador), passant pel seu paper en l'IEC (el company) i, finalment el seu llegat, la Fundació Germà Colón (la seua petjada). Acabarà amb una presentació del volum que inclou una selecció dels mots del Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain, el projecte de recerca que va dirigir en els darrers anys, en el marc de la Secció Filològica.

Aquest homenatge ens aproximarà a la seua figura i ens permetrà recordar-lo amb una visió àmplia i polièdrica, com la seua trajectòria.

MARIA JOSEP CUENCA
Membre de la Secció Filològica

Paral·lelismes amicals

M'agradaria, d'entrada, agrair als organitzadors d'aquest acte la invitació a col·laborar-hi. La solvència de la contribució de Germà Colón als estudis de lingüística històrica, especialment sobre el català, sumada a la bella amistat que ens ha unit des dels anys universitaris, justifiquen la meva participació en aquest homenatge, que se centrarà en records personals i acadèmics que tracen uns certs paral·lelismes en les nostres vides.

No vàrem néixer al mateix lloc, però sí a dues poblacions —Castelló de la Plana (País Valencià) i Campos (Mallorca)— exteriors al català central i que, tot i pertànyer a dos blocs lingüístics diferents —català occidental i català oriental—, manifesten interessants coincidències, com faré veure després. També les nostres vides es van allargar més enllà dels noranta, com és el cas de Mario Roques a França, Iorgu Iordan a Romania, Carlo Tagliavini a Itàlia o Ramón Menéndez Pidal a Espanya; però ell, malauradament, no va poder superar l'embat cruel de la covid.

Els dos formàvem part d'una família modesta, sense lligams intel·lectuals: el pare d'en Germà era fotògraf, i el meu, ferrer, forjador. Dos oficis en què l'art i la creativitat tenen un paper rellevant. No vivíem en un ambient d'inquietuds literàries. Els dos, després de cursar el batxillerat, vàrem escollir la carrera de filosofia i lletres en l'especialitat de filologia romànica. Ell va acabar-ne els estudis el 1951, i jo, el 1954. Destacat entre els seus companys de curs per la seva competència en temes lingüístics, Antoni M. Badia i Margarit el va nomenar ajudant seu. Mostra de l'estima acadèmica que Badia li tenia és la seva participació primerenca en el Congrés Internacional de Lingüística Romànica, celebrat a Barcelona el 1953, amb una ponència sobre el valencià. Jo mateix vaig poder copsar la capacitat docent de Colón quan, d'estudiant, vaig ser present a una de les seves classes en substitució

del mestre. Més tard, com ell, vaig ser professor ajudant: m'encarregava del comentari lingüístic de textos (*Poema de mio Cid*) i feia una classe pràctica d'ortografia catalana en castellà. Durant aquests anys d'estada a Barcelona, vàrem fer una bella amistat que, a més d'alguna crítica benèvola als professors, tenia com a tema freqüent de conversa punts diversos del català, especialment les conomicàncies entre el castellanenc i el mallorquí, que desembocaria en la meua *tesina*, mot que, segons m'explicava Badia, hauria inventat Dámaso Alonso, com a equivalent de *tesi de llicenciatura*. Aquest treball, que s'inaugurava aquell any en un nou pla d'estudis, substituïa una mena de revàlida en què l'examinand havia de contestar oralment (i en una llengua romànica) les preguntes dels membres del tribunal (Riquer, Badia i Mateu) sobre una qüestió explicada durant els tres anys d'especialitat, sistema que no podia donar gaire de si en una època en què la pràctica de llengües no coneixia camins fàcils. Aquell primer coneixement dels paral·lismes entre castellanenc i mallorquí (*torcar, bres, cementeri*, per exemple, en comptes de *eixugar/netejar, bressol, cementiri*) es va ampliar i enrobustir amb l'amistat de Joan Roig, condeixeble que va cursar l'especialitat d'història, catedràtic d'institut després, amb la família del qual vaig conuiu un temps: dels seus pares, Agustí i Mercè, nadius d'Ulldecona (Montsià), vaig anotar més paral·lismes, origen de l'esmentada *tesina*, les *Coincidencias léxicas entre catalán occidental y mallorquín*, ampliades amb la posterior tesi doctoral, *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes*, llegida el setembre de 1956 a la Universitat de Barcelona.

Durant la seva estada a Barcelona, Colón va publicar edicions de textos per a «Els Nostres Clàssics» tan importants com els *Furs de València* o el *Llibre del Consolat de Mar*. També jo vaig tenir moltes sessions de revisió del *Regiment de preservació de pestilència* (segle XIV), de Jacme d'Agramont, amb Josep M. de Casacuberta, de cara a una futura publicació del text a «Els Nostres Clàssics»: aquell contacte va ser per mi molt enriquidor, però no vaig poder publicar-lo a la col·lecció de Casacuberta perquè es va avançar la Diputació de Tarragona, que m'havia concedit la beca del treball; també vaig publicar, en homenatge a Antoni Comas i sense apartar-me de la temàtica pestilencial, un *Patit tractat sobre lo regiment en temps de hepidèmie* (segle XV), un text inèdit d'interès científic però també lingüístic (1985).

Germà Colón havia fruit d'una beca d'ampliació d'estudis a la Universitat Catòlica de Lovaina (1952) sota la guia de Sever Pop, professor romanès, especialista en geolingüística. Jo també, anys després, vaig obtenir, a través de Badia i Margarit, la mateixa borsa d'estudis (1955). Tinc ben present l'ajut que em va prestar en Germà: primer, em va regalar *Le français sans peine*, un mètode pràctic d'aprenentatge de la llengua de Molière, que jo coneixia de manera elemental a través de lectures i d'unes classes rudimentàries a la Berlitz School; després, em va donar instruccions sobre la manera de presentar-me als professors d'aquella universitat

amb una carta prèvia i em va indicar quins eren els millors per a freqüentar-ne les classes. Allà vaig conèixer l'aleshores promesa de Germà, Marie-Louise, que em va convidar a passar un dia a la seva ciutat, Mons, i amb la qual, ja sent esposa de Germà, coincidiríem en congressos de lingüística romànica i de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC); no puc oblidar que, arran de les oposicions a càtedra d'institut, Marie-Louise em va preparar uns temes de literatura francesa a Bèlgica que figuraven en el temari de les proves. El sojorn a Lovaina va completar la nostra formació, de Germà i meva, en la metodologia geolingüística. Els dos participaríem en l'inici de l'*Atlas lingüístic del domini català* (ALDC), bé que, per circumstàncies personals i acadèmiques, Germà se'n separaria, mentre que jo assumiria la responsabilitat de tirar l'obra endavant. El 1954 va començar la seva labor docent a la Universitat de Basilea, primer com a lector i després com a *Privatdozent*, professor extraordinari i catedràtic de filologia romànica, centrat en les llengües i literatures iberoromàniques, i amb especial dedicació investigadora sobre el català; alumnes com Michael Metzeltin, Curt Wittlin, Rolf Eberenz, Beatrice Schmid o Gret Schib i les tesis dirigides són una mostra de l'interès que va despertar en els seus alumnes suïssos per la lingüística catalana. Jo no vaig formar deixebles a l'estranger, però sí que, en l'exercici de la docència a la Universitat de Barcelona (i uns cursos a la de Pamplona), vaig atreure força alumnes a la recerca del català, com palesen les disset tesis que he dirigit, i són moltes les manifestacions d'estima que he rebut. A Basilea, Colón va col·laborar en el *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (FEW) redactant articles sota la direcció de Walther von Wartburg. La meva participació en empreses lingüístiques estrangeres es limita a l'assessorament pel que fa a la presència catalana en el *Lessico etimologico italiano*, però amb més amplitud i responsabilitat en l'*Atlas linguistique roman*, del qual vaig redactar diverses síntesis, amb el concurs de col·legues, i vaig ser president durant vint-i-dos anys, avui president honorari.

El prestigi internacional de Colón va propiciar la presidència de l'AILLC. Després de la seva jubilació i instal·lació a Barcelona, casat amb Maria-Pilar Perea, professora universitària, col·laboradora fidel, va passar de membre corresponent de l'IEC (1966) a membre numerari (1993), com jo mateix, i vàrem sovintejar les nostres relacions: als nombrosos intercanvis epistolars durant la seva estada a l'estranger (Zúric, Lovaina i Basilea) van succeir els contactes personals a l'Institut en les sessions de la Secció Filològica i en treballs de costat, ell amb el Faraudo i el *Refranyer Aguiló*, i jo, amb la direcció de la revista *Estudis Romànics*, que Colón també assessorava.

Els dos vàrem ser catedràtics d'universitat i vàrem rebre el doctorat *honoris causa* de la Universitat de València. Generós i amb un sentit sagrat de l'amistat, em va ajudar en la tasca investigadora; fins, arran d'un treball meu sobre els noms de la 'bufetada', em va fer arribar per correu un llibre sobre el tema, que va extreu-

re de la biblioteca de Wartburg el director del FEW. A més de la informació sobre paraules, em va revisar diversos treballs, com l'edició i estudi lingüístic del tractat de pestilència de Jacme d'Agramont o, més tard, els comentaris del *Petit atlas lingüístic del domini català*. Per part meua, he aprofitat qualsevol ocasió per a valorar i lloar la seva obra ingent com a etimòleg, romanista i editor de textos, com ell va fer sobre aspectes diversos de la meua producció. Els dos hem col·laborat en les respectives miscel·lànies d'homenatge i hem rebut reconeixements de les nostres institucions. En el cas de Germà Colón: Premi Sanchis Guarner (1987); Creu de Sant Jordi (1985), a més del ja esmentat doctorat *honoris causa* de la Universitat de València (1984).

Comparteixo amb Germà la metodologia lingüística històrica. Cal partir de dues bases: la diversitat diatòpica i la documentació. En aquesta darrera línia, ell és com sant Tomàs: cal palpar la grogor dels documents, llegir-los i interpretar-los correctament. La bibliografia coloniana, riquíssima, comprèn estudis sobre una temàtica variada, com també ho fa la meua: dialectologia (enquestes sobre el terreny per a la tesi), etimologia (nous descobriments), filologia romànica (comparació del català amb altres llengües romàniques), edició de textos (catalans o castellans), lexicologia (manlleus al francès i a l'occità), lexicografia (el diccionari Nebrija, el *Liber elegantiarum*, col·laboració en el DIEC...), contacte de llengües (lingüística contrastiva). La pauta del FEW el va ajudar, com a mi el *Lessico etimologico italiano*. En cerca de la veritat lingüística, els dos hem criticat en ressenyes punts discutibles d'alguna obra i hem corregit interpretacions etimològiques dubtoses o errònies, encara que l'autor fos una eminència de l'etimologia com Coromines —en el cas de Colón, amb una manera més àcida—; els dos hem fet veure els caires flacs del mossarabisme, especialment pel que fa al valencià, i hem desviat la interpretació cap a l'aragonesisme (vegeu els casos de *borrego* o *corder*, en la ploma de Germà, o de *gemecar* o *villaberquí*, en la meua). La lingüística històrica no ha conegut mètodes innovadors, si exceptuem la lingüística de corpus o la sociolingüística. Tanmateix, tant Germà com jo hem tingut present la visió de conjunt que ha ofert l'estructuralisme, quan ell ha interpretat el funcionament de les sibilants en castellanenc i jo mateix l'origen de l'obertura de la [ə] tònica en [ɛ] (c[ə]ba > c[ɛ]ba) en català central i parlars baleàrics.

Conscients, potser per la nostra procedència geogràfica perifèrica, hem cregut amb entusiasme en el caràcter composicional de la nostra llengua i en la necessitat d'incorporar diatopismes avalats per la tradició, la genuïtat, l'extensió geogràfica, el prestigi, la vigència d'ús, el valor estètic o la succedaneïtat (d'un barbarisme). Així ho ha fet Germà amb alguns valencianismes (*bledà* 'ufanós', *aladre* 'arada') i jo mateix amb balearismes (*xoquí* 'xanqueta'), distingint, tanmateix, les unitats que són generals de les que pertanyen a la parcel·la específica d'un dialecte en què els mitjans de comunicació les poden envigorir i abrivar, salvant-les del silenci. Colón

no s'ha estat de criticar la prioritat acadèmica que s'havia donat a *carbassa* enfront de *carabassa*, degudament corregida després, o l'admissió d'un gal·licisme com *triumf*, mancat de tradició, enfront del *triumf* genuí, però destronat.

L'actitud hostil contra la llengua catalana de mitjans polítics o culturals dissidents ha provocat reaccions fermes del tàndem Colón-Veny: ell, enfrontant-se, per exemple, amb la Real Acadèmia de Cultura Valenciana, i jo mateix, amb s'Acadèmi de sa Llengo Baléà, defensores ambdues d'entitats diferents d'una llengua catalana única i compartida. Germà ha exhibit, com a argument de la tradicional unitat del català, la presència en valencià antic de mots com *petit* o *aucell* en comptes dels actuals *xic* o *pardal*, i jo mateix he fet veure que mots considerats de nissaga estrictament mallorquina, com *quitar*, *claper* o *guàtlera* també tenen ús en el català peninsular.

En suma, uns paral·lelismes que neixen d'una amistat universitària, envigorida amb el pas dels anys, paral·lelismes projectats cap a mirades diverses sobre la constel·lació enlluernadora de la llengua (i de les llengües), estudiada amb rigor i passió. Amb un lament, que els paral·lelismes s'hagin estroncat amb la desaparició inesperada del gran filòleg, el conseller, l'amic Germà Colón.

JOAN VENY
Secció Filològica

Germà Colón, mestre i amic

Voldria començar les meues paraules agraint a la Secció Filològica l'oportunitat de poder expressar públicament els meus sentiments de gratitud i d'amistat envers Germà Colón. Gratitud per un mestratge i per unes atencions constants al llarg de més de quaranta anys.

Centraré la meua intervenció a comentar algunes de les qüestions filològiques que hem compartit. Però també m'ocuparé d'altres aspectes de la seua obra que han contribuït poderosament al progrés del coneixement de la filologia catalana al País Valencià i, en particular, aquells que m'han estat de gran ajuda per als meus estudis d'història de la llengua catalana. Uns i altres prou que justifiquen que el considere mestre, no perquè m'haja impartit classes directament, sinó perquè, gràcies a les seues paraules, en públic i en privat, i als seus escrits, he pogut créixer com a filòleg. Un mestratge que ha omplert el prolongat buit del meu mestre directe, Manuel Sanchis Guarner, traspasat als quatre anys de la meua incorporació com a professor a la Universitat de València (1977), amb la diferència que amb ell vaig poder intercanviar papers i parers, i compartir satisfaccions i preocupacions dia sí dia no, i amb Germà no, per la distància física, durant tants anys, entre Basilea i València. Un mestratge que, tant en el seu cas com en altres casos, no entenc com un seguiment acrític de tots els seus punts de vista, sinó com el resultat de la interacció entre les aportacions del mestre i les reflexions que susciten en el deixeble, presidides sempre per un profund sentiment de gratitud i de respecte.

Arribats ací, se'm podria preguntar quina mena de mestratge pot exercir un gran especialista en lexicografia diacrònica, com és Colón, sobre un deixeble en la distància, com soc jo, preocupat per qüestions d'història de la llengua. La resposta és ben senzilla: en examinar els mots del passat, Colón ha hagut de fer-ne la histò-

ria, i la història dels mots és una part bàsica de la història de la llengua, perquè en reflecteix els successius moments culturals. Heus ací el punt d'encontre entre aquestes dues perspectives tan diferents i, alhora, tan pròximes.

Sense més preàmbuls, passe a comentar algunes de les aportacions de Colón que més han influït en la meua labor professional i a inventariar algunes de les expressions amb què he volgut manifestar-li la meua gratitud pel seu mestratge i la seua amistat. No cal dir que aprofitaré l'ocasió per a mostrar aspectes rellevants dels seus vincles amb el meu entorn. Ho faré seguint un fil aproximadament cronològic. Inevitablement, abusaré de la literatura del jo. Demane, doncs, excuses.

En efecte, repassant la meua trajectòria investigadora, crec que el primer llibre de Colón que vaig llegir va ser *El léxico catalán en la Romania* (1976), perquè el meu exemplar porta la data de la compra (1977) i coincideix amb les meues primeres classes d'història de la llengua. I una de les primeres lliçons que impartia Sanchis, molt en consonància amb la seua formació de romanista, i que jo havia de seguir en compliment del programa de l'assignatura que ell m'havia assignat, era la de la subagrupació romànica del català. Mirem, si no, com enceta la seua *Aproximació a la història de la llengua catalana* (1980). Doncs bé, la primera part del llibre de Colón m'oferia una informació i una orientació magistrals des del punt de vista metodològic i lexicogràfic. Definitivament, el català s'adcrivia tipològicament a la família gal·loromànica. El llibre venia a posar fi a la polèmica entre els gal·loromanistes, els iberoromanistes i, permeteu-me el neologisme, els *terceraviistes*, és a dir, aquells qui, com Amado Alonso, miraven de superar la dicotomia tradicional entre gal·loromanisme i iberoromanisme, i aquells qui, com Coromines, Moll, Sanchis i el mateix Badia, optaven per subratllar la singularitat del català dins la Romània occidental (Ferrando i Nicolás, 2011).

Ara bé, per a mi, el llibre de Colón tenia una utilitat afegida. Al País Valencià, on, els anys de la transició, en plena «batalla de València» entre unitaristes i secessionistes, es qüestionava la unitat de la llengua catalana, la llista dels vint-i-quatre mots de Jacob Jud que Colón hi havia adduït per tal de situar lèxicament el català dins la Gal·loromània, a mi em servia també per a fer veure als meus alumnes que catalans, valencians i baleàrics utilitzàvem les mateixes paraules per a expressar els mateixos conceptes. Si hi havia cap discrepància amb la llengua actual, com ara *cercar/buscar*, no era sinó un efecte de la regionalització lèxica produïda per segles d'anormalitat política i cultural. Anys més tard, vist l'interès de l'estudi comparatiu de Colón, vaig propiciar l'edició en català del nucli central del seu llibre de 1976, ara sota el títol *El lèxic català dins la Romània* (1993), dins la col·lecció «Biblioteca Lingüística Catalana», que jo dirigia. Al final de la introducció, Colón reconeixia, satisfet: «Res no em fa tanta il·lusió com veure'l publicat per l'estimada Universitat de València i en la meua llengua».

L'any 1977 i els següents foren els anys de la transició, en què els poders fàctics i els fons reservats de l'Estat espanyol s'encarregaren de matar el somni que era possible un País Valencià lliure i democràtic coordinat amb Catalunya i les Illes Balears. Entre les víctimes mortals d'aquella agressió a les més elementals reivindicacions democràtiques, hi hagué Sanchis Guarner, que moria, d'una mort no gens natural, el 16 de desembre de 1981. En aquell ambient de crispació, en què persones com Sanchis Guarner i Joan Fuster eren víctimes d'un assetjament constant i fins d'atemptats amb bomba, un jove com jo, vingut de comarques, llavors pràcticament monolingües, veia amb estupefacció i impotència, a la ciutat de València, unes defenses aferrissades i violentes d'una llengua valenciana diferent de la catalana, que feien generalment persones que parlaven habitualment en castellà o que tenien uns nivells de formació més que baixos i, doncs, que eren fàcilment manipulables. Pensava que un llibre que informés sobre la identitat filològica del valencià i sobre la consciència de germanor entre València, Catalunya i Mallorca, fet des de la documentació històrica i des de la voluntat de màxima objectivitat, seria el millor antídoto contra tanta irracionalitat. Això sí, mirant d'explicar sempre, a partir de les manifestacions de la consciència idiomàtica i nacional dels valencians, el sentit de l'evolució històrica de la denominació particularista de la llengua, que era un dels cavalls de batalla de les polèmiques del moment, així com les raons de la diversitat onomàstica. Eren polèmiques que només servien per a dissuadir els valencians de fer un ús normal de la nostra llengua, però que no podíem obviar. El resultat del meu esforç fou un article de 1979 sobre les denominacions de la llengua i el llibre *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians* (1980), que el desenvolupava.

Doncs bé, mentre els redactava, aparegué, en dos volums, el llibre de Germà Colón *La llengua catalana en els seus textos* (1978). El llibre presentava un ampli ventall de temes, des dels de crítica textual a les notes lexicals, passant per qüestions d'onomàstica i de morfologia històrica. Era una autèntica antologia de la seua manera de concebre la filologia: el rigor i l'exhaustivitat en l'anàlisi de cada tema i una remarcable agudesia interpretativa. El llibre era, alhora, la primera mostra representativa de les aportacions de Colón a la filologia catalana, que fins llavors era més conegut com a romanista. A mi m'interessà en concret, pel tema que tractava en *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, el capítol «Sobre noms de la llengua: valencià». Probablement, la gènesi d'aquest capítol no era aliena als mateixos estímuls meus. Colón em va aportar una part de la documentació que hi vaig usar. Ni ell ni jo no sabíem encara que, el 1346, ja es documenta la denominació de *valencianesc*. A mi m'interessava saber, a més a més, per què i en quin context històric havien aparegut les denominacions particularistes, quin abast tenien, en quines circumstàncies s'usaven, quina o quines eren les opcions onomàstiques dels escriptors coetanis de dins i de fora dels límits administratius

del regne de València i quina en va ser llavors la recepció. La recerca de les denominacions de l'idioma em dugué a analitzar la qüestió de l'abast semàntic del sintagma «valenciana prosa», que dividia els historiadors de la llengua i de la literatura i que era un tema que havia d'abordar en classe: mentre que uns estudiosos, com Jordi Rubió i Balaguer i Sanchis Guarner, l'interpretaven com una denominació culta del nom particularista, d'altres, com Martí de Riquer, Joan Fuster o Jordi Carbonell, hi veien el nom d'un estil.

Colón (1978) també s'hi va pronunciar i va concloure que les denominacions particularistes devien ser mostres «d'escriptors satisfets de llur prestigi regnícola» i que la denominació «llengua materna valenciana» utilitzada per Antoni Canals en la seua traducció dels *Dits i fets memorables* de Valeri Màxim era, «filològicament parlant, desconcertant, difícil d'explicar amb lògica», «sorprenent», mentre que les atestacions valencianes de la denominació de *català* en textos utilitaris reflectien un posicionament «més vertader», que «té major força i autenticitat». Són termes, els de Colón, que recorden els que Joan Fuster havia expressat sobre l'esmentada opció onomàstica de Canals a *Poetes, moriscos i capellans* (1962). Una recerca quasi exhaustiva sobre la qüestió, més enllà d'un enfocament bàsicament lexicogràfic, no em permeté de subscriure la interpretació de Colón. En realitat, no hi havia oposició entre les denominacions de català i valencià, sinó uns usos diferents en funció d'uns destinataris i uns contextos diferents, i no sols al País Valencià. N'és una bona prova l'ús del sintagma «català e valencià» a les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* (ca. 1492), atribuïdes al català Jeroni Pau i al valencià Bernat Fenollar. Hi vaig coincidir, doncs, amb Rubió i Balaguer i amb Sanchis. Per cert, coetàniament a Canals, un monjo de Messina també traduïa el *Valeri Màxim* en «llengua messinesa», és a dir, el traduïa 'a Messina en llengua siciliana'. No era altra l'accepció que es pot aplicar al sintagma emprat per Canals.

El llibre suara esmentat de Colón (1978) recollia, així mateix, un estudi sobre l'accentuació del nom de fonts del poeta Ausiàs Marc. La seua anàlisi, recolzada en una documentació quasi exhaustiva, era un exemple de rigor impecable, però a mi també em va servir per a combatre la posició dels secessionistes, que en defensaven l'accentuació paroxítona, amb l'objectiu de crear una llengua valenciana diferent de la catalana. El problema radicava en el fet que Martí de Riquer i Joan Fuster havien defensat l'accentuació plana del nom del poeta, a partir d'unes informacions no suficientment contrastades. Jo n'havia de donar compte a classe i m'havia de pronunciar sobre el tema. L'aportació de Colón va ser providencial. Riquer i Fuster se'n convenceren: havia de ser *Ausiàs*, una forma occitanitzant. De fet, la grafia de *Ausiàs* és un dels temes abordats en la correspondència epistolar entre Colón i Fuster, que vaig publicar el 2000: *Correspondència [amb] Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*.

El 1979, mentre corregia a la impremta de Francesc Ferrer Pastor les galerades de *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, hi aparegué Josep Giner i Marco. El filòleg valencià s'interessà pel llibre, en feu una lectura i em feu veure que, entre els testimonis literaris valencians que feien menció del nom o noms de la llengua, no hi havia el de la novel·la cavalleresca anònima *Curial e Güelfa*, que ell considerava valenciana. Giner adduí que la seua opinió comptava amb el suport de Joan Coromines, que al volum primer del seu *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (1980) havia presentat el *Curial* com una novel·la «cuyo léxico sugiere un autor valenciano», i també amb l'aval de Colón, que, parlant de «noces» a *El léxico catalán en la Romania* (1976 [1973]), havia assenyalat, en una nota per a mi inadvertida: «Hay bastante fundamento para suponer que el *Curial* está escrito por un valenciano. Merecería la pena un estudio lingüístico esmerado de este texto».

Des d'aquell moment, el suggeriment de Colón el vaig convertir en un repte intel·lectual. Per a mi, la qüestió central no era tant dilucidar els orígens de l'anònim autor, que també, com la capacitat de la filologia per a respondre adequadament als interrogants que planteja la llengua singularíssima de la novel·la i, doncs, contextualitzar amb precisió l'entorn cultural de l'esmunyedís autor. Sanchis Guarner, que només coneixia l'estudi d'Anfós Par, '*Curial e Güelfa*'. *Notes lingüístiques y d'estil* (1928), me'n recomanà la lectura i me'n regalà una separata. La lectura d'aquest estudi més aviat em desorientà, perquè observava interpretacions lingüístiques contradictòries. Tanmateix, Sanchis (1972), influït per Giner o per Coromines, havia afirmat, sense explicitar cap justificació, que el *Curial* era «d'un autor possiblement valencià».

Ara bé, havent llegit que, pels indicis lèxics, les *Vides de sants* han de ser, segons Coromines, rosselloneses, i que la traducció de *La Questa del Sant Graal* ha de ser, segons Veny, mallorquina, vaig pensar que, efectivament, valia la pena un «estudio esmerado» del *Curial* i que era possible una resposta filològica clara, superadora del discurs que la novel·la té una llengua tan unitària que és impossible determinar-ne la coloració dialectal. Un fàcil recurs per als qui desconeixen l'estat evolutiu del català al segle XV, o en justifiquen així la desconeixença. El mètode de treball me l'oferia l'estudi dialectal de Joan Veny (1971) sobre el *Regiment de preservació de pestilència*, de Jacme d'Agramont, un text clarament nord-occidental. Rellegint aquest llibre, em vaig adonar que Veny també donava el *Curial* com una obra de lèxic valencià. M'hi vaig posar, i em vaig atrevir a presentar un estudi lingüístic del *Curial* com a lliçó magistral per a la meua oposició a la càtedra de lingüística valenciana (1983) de la Universitat de València. L'estudi era ambiciós, però no era del tot «esmerado». Encara no havia aparegut el *Diccionario etimológico i complementari de la llengua catalana*, de Coromines, i estàvem molt lluny de poder comptar amb corpus informatitzats de la llengua catalana basats en docu-

mentació diacrònica contrastada. Encara que no s'havia fixat en la novel·la, Sanchis Guarner, que podria haver-me orientat en els meus dubtes, havia mort. A Colón se li havia ofert la possibilitat d'ocupar la càtedra que Sanchis havia deixat vacant (1981). Ell, però, preferí continuar a Basilea. Fracassà, així, la possibilitat de tenir-lo al Departament de Lingüística Valenciana i, doncs, de rebre directament les seues orientacions. En indicar-me epistolarmenent la sumària caracterització lèxica del *Curial* que havia fet a *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, em confessà que no tots els mots que hi havia adduït com a valencianismes eren pertinents. Ell se n'havia anotat uns quants, alguns coincidents amb els meus i d'altres no, i és a la vista de la seua tria que va suposar que l'autor devia ser valencià. Després de superar la meua oposició a la càtedra de lingüística valenciana, vaig enviar còpia de la versió mecanografiada de la meua lliçó «magistral» a Colón i a Veny. Ben prompte me la van retornar amb els comentaris i les esmenes de rigor. En vaig prendre bona nota.

Tot això ho dic perquè, a partir de llavors i fins poc abans de la mort de Colón, vaig mantenir amb ell moltes converses orals i epistolars sobre el tema. Tanmateix, vaig aprofitar la direcció del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, que exercia des del 1983, per a involucrar-lo en les activitats complementàries que propiciàvem i afavorir així la seua presència en la nostra ciutat. Conscient de l'autoritat científica i moral de Colón en la defensa de la unitat de la llengua, vaig proposar ben d'hora el seu nomenament com a doctor *honoris causa* per la Universitat de València (1984). Però també alimentava l'esperança que, engrescat per mi, estudiés el *Curial*. En va parlar per primera vegada en la ressenya del llibre d'Anton Espadaler *Una reina per a Curial* (1984). Hi remarquè la valencianitat del lèxic del *Curial*, però alhora advertí que era difícil arribar a conclusions definitives sobre la seua autoria a partir d'elements exclusivament lèxics. Concretament, en la susdita ressenya, Colón assenyalava que, si bé cap dels disset valencianismes que havia detectat al *Curial* és «exclusivament i únicament valencià», l'acumulació d'aquests mots li «feu sospitar que l'autor era valencià» (Colón, 1985). No va publicar l'estudi sobre el *Curial* que anunciava en la ressenya, però el fet és que va començar a donar a conèixer algunes monografies sobre mots concrets del *Curial*, com *ausades* i *atovar*.

El 2007 vaig convidar-lo a presentar una ponència sobre el *Curial* en un simposi que, sota el format de curs d'estiu, va organitzar la Universitat Menéndez Pelayo, de Santander, i l'Institut Virtual Internacional de Traducció, de la Universitat d'Alacant. La ponència, que va ser recollida en els *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Güelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana* (Ferrando, ed., 2012), va ser publicada prèviament en versió catalana sota el títol «*Curial e Güelfa: català o valencià?*» (Colón, 2011a). Colón hi reiterà que el lèxic de l'obra «apunta clarament a València», però també insistí en els seus

dubtes sobre l'origen geogràfic de l'autor per l'absència d'«aquell aire de València que traspuen les altres obres [valencianes de l'època], com ara les de Joanot Martorell, Roís de Corella, Jaume Roig, Isabel de Villena, etc. [...] El *Curial* té tot un altre aspecte, un de subjectiu que em diu que potser no és de la terra». I conclou: «Si havia de dir clarament la meua opinió sobre la procedència de l'autor del *Curial e Güelfa* no sabia què respondre. Per una banda, l'estudi del lèxic (els altres aspectes lingüístics són poc significatius dins la koinè del segle xv) apunta clarament a València, i més exactament a la part septentrional del Regne [...]. Per l'altra, la insistència a esmentar el món català, enfront de la total absència de València, resulta molt significativa. Davant d'aquesta situació, no goso pronunciar-me taxativament dient que el text és valencià. Tampoc, però, ho puc negar». En canvi, un altre dels participants en l'esmentat simposi, Joan Veny (2009), que també s'avançà a publicar la seua ponència, transformà els dubtes de Colón en certeses, fins al punt d'asseverar que el *Curial* presenta «massa elements propis per posar en dubte la valencianitat de l'autor».

El mèrit de les aportacions de Colón al *Curial* rau en el fet que, no havent-se pogut beneficiar fins als darrers anys de la seua vida dels avantatges dels corpus lèxics informatitzats, va fonamentar la seua anàlisi lèxica en la consulta manual de centenars i centenars d'obres. Parlava, doncs, amb coneixement de causa quan adscribia lèxicament el *Curial* al valencià. Una altra cosa ben diferent era deduir del lèxic de l'obra que l'autor fos valencià de naixença. Era una de les «precaucions» que havia recomanat de prendre en la meua ponència a l'esmentat simposi de Santander, titulada precisament «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*» (Ferrando, 2012). No es pot assimilar sistemàticament coloració diatòpica d'una obra i procedència geogràfica del seu autor. En aquest article ja suggeria que l'autor probablement no era valencià i que devia tenir alguna connexió amb Toledo, tal com apunten les dades onomàstiques del *makulatur* del còdex de la Biblioteca Nacional d'Espanya que el conserva. El retrat robot del desconegut autor del *Curial* va adquirir cara i ulls en la tesi doctoral d'Abel Soler Molina, que vaig dirigir (2016) i que es publicà sota el títol *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de 'Curial e Güelfa'* (2017). L'autor devia ser Enyego d'Àvalos, toledà criat a València i, successivament, membre de la cort milanesa de Filippo Maria Visconti i de la cort napolitana del Magnànim.

Colón encara va arribar a tenir notícia del llibre de Soler. Tanmateix, no va ser a temps d'examinar-ne els resultats, que proven que l'ambient de la novel·la no és ni català ni valencià, sinó italià; que les fonts, que ara coneixem bé, són bàsicament italianes, i que la llengua també està empedrada de calcs sintàctics de l'italià. La coloració lèxica de la novel·la, amb exemples com *almànguena* 'mangra', *ausades* 'certament', *bròfega* 'malcarada', *menejar* 'mourer', *plegar* 'arribar', *a soles* 'tot

sol', *son poc a poc* 'a poc a poc', etc., confirma que va ser escrita per una persona familiaritzada amb el català de València i alhora profundament coneixedora de l'italià i del castellà. Els culturemes, les petges biogràfiques i bibliogràfiques i els trets lingüístics de l'obra no permeten cap alternativa a Enyego d'Àvalos (Soler, 2017; Ferrando, 2017, 2018a i 2020).

Aprofitant el meu càrrec institucional i convençut que el Departament i l'Institut de Filologia Valenciana havien de potenciar la projecció interior i exterior dels nostres estudis de filologia catalana, no sols vam proposar Colón com a doctor *honoris causa* per la Universitat de València (1984), sinó que vam mirar de fer-hi més present la seua autoritat científica, amb iniciatives com ara la seua participació en el primer número de *Caplletra* (1986), amb l'article «Els murtsats, encara»; la seua col·laboració «El *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou», als *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner* (1986), i la publicació d'un recull d'estudis lexicogràfics, *Problemes de la llengua a València i als seus voltants* (1987), que contenia la meua *laudatio* sobre el seu doctorat *honoris causa* i la seua resposta, «Vocabularis i vocables valencians».

Colón també se sentia seduït per la progressiva normalització dels estudis de filologia catalana a les universitats de València, Alacant i Jaume I, de Castelló, i es complaïa a fer més freqüents les seues estades a ca nostra, que era també ca seua. El 1986, prologava a Castelló una nova edició de *De la meua garbera*, de Josep Pasqual Tirado. El 1987, acceptà de redactar el pròleg i un llarg epíleg per al llibre de text del curs d'orientació universitària *Invitació a la llengua catalana*, que Miquel Nicolás, Manuel Pérez Saldanya, Vicent Salvador i jo mateix vam publicar a Gregal Llibres. El 1989, jo li dedicava a *Serra d'Or* l'article «Germà Colón, home de ciència i mestre». Ell, el 1990, prologava la *Gran enciclopèdia valenciana*, de Difusora de Cultura Valenciana. Doncs bé, tot això i moltes més implicacions seues en la vida universitària prou que es van fer notar en la vida cultural i política del nostre país. El 1988, Colón rebia el Premi de les Lletres Valencianes de la Generalitat Valenciana i, l'any 1989, era nomenat membre del Consell Valencià de Cultura, on coincidí amb personalitats tan diverses com Joan Fuster, Xavier Casp i el cardenal Vicent Enrique i Tarancón. El 1991, era nomenat membre del consell assessor de *Caplletra*, la revista de l'Institut de Filologia Valenciana, i, el 1996, es convertia en membre del comitè científic d'*A Sol Post*, vinculada a la Universitat d'Alacant. Cal dir que la intensificació dels seus contactes amb el País Valencià també feu que tingués una notable projecció a Barcelona i a Madrid. Així, el 1985, rebia la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya; el 1987, el Premi Sanchis Guarner de la Fundació Jaume I, i, el 1999, la Gran Cruz de Alfonso X el Sabio. El 1989, destacats romanistes li dedicaren una miscel·lània d'homenatge, *La Corona de Aragón y las lenguas románicas / La Corona d'Aragó i les llengües romàniques*, publicada a Tübingen, en la qual vaig tenir l'honor de ser convidat.

La seua presència freqüent a València durant els sis anys que va ser membre de l'esmentat Consell Valencià de Cultura (1989-1995), sistemàticament acompanyat per la seua primera esposa, Marie-Louise, ens va permetre trobar molts moments de conversa agradable a la facultat o a casa. També li permeté tractar companys del nostre Departament, com Albert Hauf, Emili Casanova i el mateix Fuster, o medievalistes com Agustín Rubio Vela i Mateu Rodrigo Lizondo. Foren anys molt fructífers en l'activitat investigadora de Colón sobre filologia catalana. Per citar només els més relacionats amb València, i en prou casos amb treballs meus, destacaré que fou llavors que es publicaren una gran part dels deu volums dels *Furs de València* (1970-2007), els quatre volums del *Llibre del Consolat de Mar* (1981-1987), l'edició del *Liber elegantiarum*, de Joan Esteve (1988), i l'estudi i edició d'*El 'Lexicon Puerile' (1560) de Lorenzo Palmireno* (2003). També va prologar la reedició de *Les obres d'Auzias March*, d'Amadeu Pagès (1991); *L'escripció municipal de València als segles XIV i XV: burocràcia, política i cultura* (1995), d'Agustín Rubio Vela, i el volum segon de l'*Epistolari de la València medieval* (1998), del mateix Rubio Vela, les dues primeres obres publicades pel Consell Valencià de Cultura i aquesta última, per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, que li havia publicat el primer volum de l'esmentat *Epistolari*, prologat per mi.

Els meus contactes amb Colón s'intensificaren encara més a partir de 1993, en què entrà a formar part de la Secció Filològica de l'IEC, on rarament vam deixar de coincidir, i també a partir de 1995, en què la transformació de l'Institut de Filologia Valenciana en Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV) de les Universitats de València, d'Alacant i Jaume I, de Castelló, va ser l'ocasió oportuna per a vincular-lo ja de manera permanent a l'IIFV, del qual jo era director, i facilitar així els seus contactes amb els professors de filologia catalana de les tres universitats valencianes amb estudis de filologia catalana. De fet, aquestes dues últimes universitats també el van fer doctor *honoris causa* a proposta de l'IIFV i dels seus respectius departaments de Filologia Catalana: la d'Alacant, el 1990; la Jaume I, de Castelló, el 1993. És en aquesta línia de fer més present el mestratge i la presència de Colón al País Valencià que la col·lecció «Biblioteca Sanchis Guarner», de l'IIFV, li va publicar en un primer moment un ampli recull d'estudis lexicogràfics, els *Estudis de filologia catalana i romànica* (1997), en què, com bé indica el títol, es conjumina el seu doble vessant de catalanista i de romanista, i, uns anys després, un altre volum, *Origen i història del lèxic català* (2014), que és una bella antologia de breus monografies sobre mots característics de la llengua catalana.

Cap als anys finals del segle XX i els primers del segle XXI vaig coincidir amb ell en nombrosos cursos i simposis, i vaig tindre ocasió d'intensificar les trobades d'amical conversa. Dins d'aquests simposis voldria destacar els que es van celebrar a Castelló i València, el 2006, per a commemorar el centenari del I Congrés

Internacional de la Llengua Catalana. També solíem coincidir en els col·loquis de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), en què tots dos vam ocupar posicions directives. Ell n'era conseller d'honor des del 1988 i jo en vaig ser vocal de la Junta de Govern entre l'any 1985 i el 2000, i president entre 2012 i 2018. L'AILLC li va dedicar, entre 1994 i 1997, set volums dels «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», amb una participació notable de valencians. El 1998, Colón va ressenyar el meu llibre *Josep Giner. Obra filològica (1931-1991)*, tot just publicat, i, el 2003, va comentar *La traducció valenciana de la missa del segle XIV. Estudi i edició de la versió de Guillem Anglés (ACV, ms. 169)*, que havíem publicat Xavier Serra Estellés i jo mateix. Mentre Colón prologava l'edició facsímil del *Libro de alabanças*, del mateix autor (2002), jo m'ocupava de la famosa família borrianenca al capítol «De la tardor medieval al Renaixement: breu radiografia d'una mutació sociolingüística i cultural a través dels Viciana lletraferits», de la *Miscel·lània homenatge a Rafael Martí de Viciana* (2003). També coincidíem sovint en taules redones, com ara la que, en homenatge a Sanchis Guarner, organitzà l'Ajuntament de Gandia, el 5 d'octubre de 2006, amb motiu del lliurament dels Premis Literaris de la ciutat, en la qual van intervenir, a més d'ell i jo, Antoni M. Badia i Margarit, Aina Moll i Josep Palomero. El 2008, vaig ser un dels membres de la Secció Filològica encarregats de dedicar-li unes paraules de gratitud amb motiu del seu vuitantè aniversari. Un dels temes que solíem abordar aleshores era, encara, el de la relació entre els noms de la llengua a València i el sentiment identitari dels valencians. En aquest sentit, s'ha de destacar que Colón va propiciar aquells anys la publicació del brillant estudi d'Agustín Rubio *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV* (2012), que desenvolupava alguns dels aspectes analitzats per mi a *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*.

Un altre dels temes que solíem tractar llavors és el del mossarabisme, que en el fons era un debat sobre la identitat filològica del valencià. La dreta local, que havia accedit al govern de la ciutat de València (1991) i al de la Generalitat Valenciana (1995), no deixà d'utilitzar el discurs identitari per a guanyar i consolidar demagògicament les seues posicions polítiques. El Consell Valencià de Cultura, en integrar personalitats amb idees contraposades sobre l'origen i la identitat filològica del valencià, legitimava unes opcions que xocaven frontalment amb les orientacions científiques de les universitats valencianes. Un dels fruits d'aquesta conjuntura fou el llibre *Literatura valenciana del segle XV. Joanot Martorell i sor Isabel de Villena* (1991), en què Colón i Leopoldo Peñarroja presentaren dues visions oposades sobre la llengua del *Tirant lo Blanc*. Aquesta situació enervava Colón fins a tal punt que, en una entrevista a *El País*, el 1991, va declarar que el Consell Valencià de Cultura no era «ni consell, ni valencià ni de cultura». Concretament, el capítol de Colón versava sobre «La llengua a l'època del *Tirant*», aspecte que aprofundiria a

«Problemes lingüístics entorn del *Tirant lo Blanch*» (1993), la seua contribució al Symposium Tirant lo Blanc que es va celebrar a Barcelona (1990), amb motiu del cinquè centenari de la primera edició de la novel·la a València. En paral·lel, jo m'ocupava de «Del *Tiran* de 1460-64 al *Tirant* de 1490» (1993).

Les polèmiques identitàries —un instrument del poder per a desviar l'atenció sobre l'estatus i la normalitat cultural i política del valencià i, de pas, tapar la corrupció de no pocs càrrecs polítics— apareixien ben sovint als mitjans de comunicació de València i, per tant, no podien ser alienes a les meues classes d'història de la llengua. Era o no era el valencià una prolongació d'un romanç prejaumí? No m'ajudaven gaire les constants invocacions de Coromines al mossàrab, o les comunicacions de Sanchis i del mateix Colón al VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica, celebrat a Barcelona el 1953, sobre la formació del valencià, on, seguint els postulats substratístics, explicaven els trets bàsics del valencià gràcies a la persistència del mossàrab en el moment de la conquesta jaumina de les terres del futur regne cristià de València.

Les cendres del substrat mossàrab encara perviuen en l'*Aproximació a la història de la llengua catalana* (1980), de Sanchis, i en *La formació de la llengua catalana* (1981), de Badia. Però a partir dels vuitanta, gràcies als estudis d'arabistes prestigiosos com Carme Barceló (2011) i Federico Corriente, es va deixar ben establert que l'àrab andalusí havia desaparegut en el moment de la conquesta jaumina. I Colón, Veny i joves investigadors com Emili Casanova i Josep Martines van deixar clar que els pretesos mossarabismes del valencià com *corder*, *muceguello*, *rata penada*, *petxina*, *roder*, etc., eren més aviat vells aragonesismes més o menys adaptats al català o simplement arcaïsmes del català.

Concretament, Colón (1997 i 2011*b*) va tenir un paper important en el desmuntatge del discurs secessionista a València, per una banda, combatent-lo des de la seua posició de membre del Consell Valencià de Cultura i, per l'altra, col·laborant en iniciatives com ara els monogràfics de les revistes *Saó* (1994) i *Caplletra* (2011) dedicats al romanç andalusí, o bé publicant articles com «Les Normes de Castelló» (1992) i «En l'horitzó blau: reductivisme lexicogràfic valencià» (1995). Ben mirat, Colón ja s'havia pronunciat contundentment sobre el tema el 1982, en què, aprofitant l'homenatge de la Universitat de Barcelona a Pompeu Fabra, impugnà, a «Les Normes de Castelló i unes consideracions ortogràfiques», les bases científiques de les anomenades *Normes del Puig*, de 1981, amb què es volia dotar el valencià d'una codificació secessionista. Jo, per la meua banda, vaig publicar un article, «La formació històrica del valencià» (1989 [1986]), en què vaig aportar una explicació de la fesomia del valencià, basada en la sociolingüística diacrònica, alternativa a les teories del substrat i, no cal dir-ho, a les secessionistes. Un treball que, actualitzat i considerablement ampliat, he tornat a publicar (Ferrando, 2023).

L'any 1999, el professor Badia publicava *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* i tot seguit convidava Colón, Mariàngela Vilallonga i a mi mateix a debatre sobre la seua anàlisi i la seua proposta d'autoria de les *Regles* a favor de Pere Miquel Carbonell. Fou en una taula redona celebrada el 13 de gener de 2000 a l'Institut d'Estudis Catalans. Badia, que descartava la tradicional atribució de l'autoria bàsica de l'obra a Bernat Fenollar i a Jeroni Pau, esperava que Colón i jo assentíssem a la seua proposta. No fou així: Colón i jo coincidírem a descartar que Carbonell n'hagués estat l'autor, i, de manera paral·lela, vam exposar els nostres punts de vista en un opuscle i en un llarg article, respectivament. Colón titulà l'opuscle *Autoria i entorn lingüístic de les 'Regles'* (2001); jo, el meu article, «Sobre l'autoria de les *Regles d'esquivar vocables*», publicat a *Els Marges* (2002), que desenvolupava la comunicació que havia presentat al XII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, celebrat a la Universitat París-Sorbona (París IV), entre el 4 i el 10 de setembre del 2000. En els anys successius vaig debatre encara amb Badia en quatre ocasions sobre la naturalesa filològica, l'orientació sociolingüística i l'autoria de l'opuscle copiat per Pere Miquel Carbonell. Tinc l'honor de compartir amb Colón un llibre, titulat *Les 'Regles d'esquivar vocables' a revisió* (2011), que conté una versió revisada del seu opuscle de 2001 i la reproducció de les meues cinc respostes a Badia.

Certament, Colón i jo coincidíem a reconèixer l'interès de l'aportació de Badia, però no ens convencien les seues conclusions, perquè, al nostre parer, Carbonell no reunia les condicions, en termes de formació i de coneixement de la variació diatòpica del català, per a ser-ne l'autor. No sempre aportàvem les mateixes objeccions. Colón (2001) remarcava sobretot el pes del lèxic més característicament valencià de les *Regles*, la contradicció de moltes de les seues recomanacions amb la praxi seguida pel mateix Carbonell en els seus escrits i el perill de caure en reduccionismes lexicogràfics a l'hora de caracteritzar dialectalment els mots de les *Regles*, de la biografia dels quals ens oferia unes riquíssimes informacions. Jo, en canvi, insistia més a contextualitzar les *Regles* en l'àmbit dels debats humanístics en el si del cercle romà de Paolo Pompilio, a assenyalar les causes polítiques per les quals les *Regles* no van transcendir públicament, a subratllar les contradiccions flagrants d'algunes de les seues prescripcions i a fer observar que les *Regles*, a més de potenciar els cultismes, adoptaven una orientació diatòpica que prioritzava les opcions preferides pel català de València, una posició que contradia «l'eix Barcelona-València» preconitzat per Badia. Coromines ja ho havia advertit i parlava de «l'eix València-Barcelona». Com a resultat de tot plegat, Colón conclouia: «Vull afirmar que, si d'alguna cosa estic cert, és que Carbonell no pot ésser l'autor intel·lectual de les *Regles* [...]. Ell només és el copista de les *Regles*».

Colón, però, no es definí sobre l'autoria dels altres dos protagonistes de les *Regles*, tot i que Badia els considerava «mànagers» de Fenollar. En realitat, Colón

només insistia en la important presència del lèxic valencià en les *Regles* i, indirectament, en la possible influència de Fenollar. Jo, en canvi, a diferència de Colón, em vaig decantar des d'un primer moment per Jeroni Pau com a autor de les *Regles*. Jeroni Pau era un humanista eminent, adscrit a la secretaria romana del cardenal valencià i vicescancer de l'Església Roderic de Borja, i personatge central de la tertúlia de Paolo Pompilio, que pels anys vuitanta del segle xv es proposava la confecció d'un vast diccionari panromànic (Villalonga, 1986; Varvaro, 2000). Només la formació i les informacions privilegiades que Pau hi degué adquirir, enmig d'altres humanistes procedents dels més diversos indrets de l'àmbit lingüístic català i de bona part de la Romània, el podien acreditar com a autor d'unes *Regles*, la informació i la concepció de les quals eren, en absència d'una cort reial, difícilment concebibles a la Barcelona o la València d'aleshores. Així ho vaig remarcar especialment als articles «L'orientació diatòpica de les *Regles d'esquivar vocables*» (2011a) i «La gènesi romana d'una norma lingüística catalana del segle xv: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, “fetes” per Jeroni Pau» (2011b).

De fet, Carbonell es va limitar a copiar, segurament de manera parcial i a vegades maldestrament, les notes que li havia tramès Jeroni Pau, bé que amb alguna incursió puntual de collita pròpia, circumstància que no justifica la pretesa autoria que li atribuï Badia. Aquest, però, s'autoesmenà a última hora a propòsit de l'autoria de les *Regles*. Ho va fer precisament en referència a Colón. Manifesta Badia (2008), pel que fa a les seues discrepàncies amb Colón sobre l'autoria, que «qui ens separa no sé si és Bernat Fenollar o Pere Miquel Carbonell, i tot fa creure que Jeroni Pau hi portarà la pau de la veritat objectiva que tots dos cerquem» (la cursiva, que vol cridar l'atenció sobre com Badia encarà el debat, és meua). És a dir, Badia venia a reconèixer que l'autor real, i no el mer inspirador intel·lectual de les *Regles*, com sempre havia sostingut, hauria estat Jeroni Pau.

El darrer Colón, un Colón acompanyat inseparablement per Maria-Pilar Perea, em va implicar reiteradament en els cursos i seminaris de la Fundació Germà Colón i en els llibres corresponents, com ara *La cultura catalana en projecció de futur* (2004), *Jaume I. Fets, actes i paraules* (2008), *La llengua catalana en temps de Jaume I* (2010), *A l'entorn de les 'Normes' de Castelló. Ambient, context cultural i repercussions* (2013) i *Els escriptors valencians del segle xv* (2013). Eren proves de confiança que no puc sinó agrair profundament i a les quals vaig intentar correspondre. Així, vaig tenir l'honor de fer la seua *laudatio* en l'homenatge que la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona li va dedicar el 27 de novembre de 2014. Potser fou l'últim acte públic en què vam coincidir. I encara vaig poder participar en el lliurament institucional de la Medalla de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua que se li va fer en sa casa de Barcelona, el 5 de desembre de 2016. El meu darrer homenatge en vida fou dedicar-li *Aporta-*

cions a l'estudi del català literari medieval (2018b), amb motiu del seu norantè aniversari, en atenció al seu «impagable i exemplar mestratge». Després del seu traspàs, encara vaig participar amb un estudi sobre «Germà Colón, historiador de la llengua» al volum d'homenatge *Ad perennem magistri memoriam. Germà Colón Domènech. Fesomies i texts* (2021), que es presentà a Castelló el dia que hauria complit noranta-tres anys.

En el context dels homenatges que Colón va continuar rebent a València —deixe de banda els de fora de València, més coneguts—, mereixen un lloc important el que rebé de Saó, que va donar lloc al llibre col·lectiu *Germà Colón. La passió per la llengua* (2003), en què vaig participar amb l'article «Germà Colón i el País Valencià», i *El deler per les paraules. Les aportacions de Germà Colón a la romanística* (2008), a cura d'Emili Casanova i de Maria Teresa Echenique, amb una nova contribució meua: «Germà Colón: el compromís intel·lectual amb el País Valencià». Aquest darrer llibre recollia la major part de les conferències pronunciades en el curs «Germà Colón y la filología románica», celebrat el 2004 a la seu de València de la Universitat Menéndez Pelayo. El 2015, Colón publicava el seu últim llibre en vida, *Vocabulari castellanenc*. La darrera mostra de col·laboració de Colón amb professors valencians de l'IIFV, concretament amb Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines Peres, és probablement el capítol «El lèxic del català antic», la seua contribució, encara inèdita, a la *Gramàtica del català antic*, coordinada per aquests col·legues i per Gemma Rigau. La Universitat Jaume I li va dedicar l'*Homenatge a Germà Colón Domènech. Labor omnia improbus vincit*, a cura de Rosa Agost i Lluís Gimeno (2014), i la Fundació Germà Colón Domènech, el ja esmentat *Ad perennem magistri memoriam. Germà Colón Domènech. Fesomies i texts* (2021), a cura de Maria-Pilar Perea, Santiago Fortuño i Lluís Gimeno. D'altra banda, l'IIFV va tenir, el mateix 2021, una darrera mostra de deferència amb el mestre Colón, en substituir el nom de la seua col·lecció «Symposia Philologica» pel de «Folia Germà Colón». I l'IEC va publicar el '*Vocabulari de la llengua catalana medieval*' de Lluís Faraudo de Saint-Germain. *Una selecció* (2022).

Abans de tancar la meua intervenció, vull no sols reiterar la meua gratitud a Germà Colón pel seu mestratge generós —un sentiment que crec que compartim tots els meus col·legues de filologia catalana de les universitats valencianes— i per la seua impagable amistat, sinó també destacar la seua exemplaritat i el seu compromís cívic en crear la Fundació Germà Colón (2002), una iniciativa que va implicar el llegat de la seua biblioteca a la Universitat Jaume I. El filòleg castellanenc no només la va impulsar en vida, sinó que ens la va regalar com un testimoni viu d'una presència espiritual que continua convidant-nos a l'estudi i a l'estima per la nostra llengua. Si ens veu des del cel, crec que pot sentir-se satisfet en comprovar que la llavor sembrada per ell no ha caigut en terra estèril i que som molts els que, com jo, ens en sentim deixebles i compartim la seua passió per les

mateixes coses que el van entusiasmar tota la vida i els mateixos neguits per la llengua del nostre poble.

ANTONI FERRANDO
Secció Filològica

BIBLIOGRAFIA

- AGOST, Rosa; GIMENO, Lluís (ed.). *Homenatge a Germà Colón Domènech: Labor omnia improbus vincit*. Castelló: Universitat Jaume I, 2014.
- BADIA I MARGARIT, Antoni. *La formació de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981.
- *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.
- «Vocabulari general i lèxics particulars». A: CASANOVA, Emili; ECHENIQUE, Maria Teresa (ed.). *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, p. 29-48.
- BARCELÓ, Carme. *Àrab i català: contactes i contrastos*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.
- CASANOVA, Emili [et al.]. *Germà Colón: La passió per la llengua*. València: Saó, 2003.
- CASANOVA, Emili; ECHENIQUE, Maria Teresa (ed.). *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008.
- COLÓN, Germà. «El valenciano». A: BADIA I MARGARIT, Antoni M.; GRIERA, Antoni; UDINA, Frederic (ed.). *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica: Actas y Memorias (Universidad de Barcelona, 7-10 abril 1953)*. Tom I. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1955 [1953], p. 137-149.
- *El léxico catalán en la Rumania*. Madrid: Gredos, 1976. [Traducció catalana parcial: *El lèxic català dins la Romània*. València: Publicacions de la Universitat de València, 1993]
- *La llengua catalana en els seus textos*. Barcelona: Curial, 1978. 2 v.
- «Era valencià l'autor del Curial?». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 61 (1985), p. 83-91.
- *Problemes de la llengua a València i als seus voltants*. València: Universitat de València, 1987a.
- «Pròleg» i «Epíleg. Perfil lingüístic de Catalunya, València i Mallorca». A: FERRANDO, Antoni [et al.]. *Invitació a la llengua catalana*. València: Gregal Llibres, 1987b, p. 3 i 497-517.
- «Les paraules i el “mossàrab”». *Saó*, 21 (desembre 1994): *Els mossàrabs valencians*, p. 25-28.
- «Visió romàntica sobre alguns “mossarabismes” del català». A: *Estudis de filologia catalana i romànica*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 349-386.
- «Josep Giner, filòleg valencià». *Serra d'Or*, 461 (maig 1998), p. 75-76. [Ressenya a FERRANDO, Antoni. *Josep Giner: Obra filològica (1931-1991)* (València, 1998)]

- COLÓN, Germà. *Les 'Regles d'esquivar vocables': Autoria i entorn lingüístic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001.
- «Pròleg». A: *Libro de alabanças, de Martín de Viciana*. Borriana: Ajuntament de Borriana, 2002.
 - «La traducció valenciana de la missa del segle XIV. Estudi i edició de la versió de Guillem Anglés (ACV, MS. 169) a cura d'Antoni Ferrando Francés i Xavier Serra Estellés, Universitat de València i Arquebisbat de València, València, 2003». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXXX (2004), p. 406-408. [Ressenya de l'obra d'Antoni Ferrando i Xavier Serra]
 - «*Curial e Güelfa*: català o valencià?». A: COLÓN, Germà (ed.). *Lexicografia, lèxic i crítica textual*. Castelló: Fundació Germà Colón; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011a, p. 283-290.
 - «El mossarabisme, encara: la instrumentalització ideològica del romanç andalusí». *Caplletra*, 51 (tardor 2011b), p. 135-142.
 - «Ensayo de localización del anónimo autor del *Curial*». A: FERRANDO, Antoni (ed.). *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Güelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*. Vol. I. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2012, p. 21-30.
 - *Origen i història del lèxic català*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2014.
 - *'Vocabulari de la llengua catalana medieval' de Lluís Faraudo de Saint-Germain: Una selecció*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022.
- COLÓN, Germà [et al.]. *Literatura valenciana del segle XV: Joanot Martorell i sor Isabel de Villena*. València: Consell Valencià de Cultura, 1991.
- COLÓN, Germà; FERRANDO, Antoni. *Les 'Regles d'esquivar vocables' a revisió*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.
- COROMINES, Joan; PASCUAL, José Antonio. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Vol. 1. Madrid: Gredos, 1980.
- ESPADALER, Anton. *Una reina per a Curial*. Barcelona: Quaderns Crema, 1984.
- FERRANDO, Antoni. *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*. València: Institut de Filologia Valenciana, 1980.
- «La formació històrica del valencià». A: FERRANDO, Antoni (ed.). *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, VIII, Àrea 7: Història de la Llengua*. València: Institut de Filologia Valenciana, 1989 [1986], p. 398-428.
 - «Germà Colón, home de ciència i mestre». *Serra d'Or*, 350 (1989), p. 29-30.
 - «Un mossàrab valencià a l'època de Jaume I?». *Saó*, 21 (desembre 1994): *Els mossàrabs valencians*, p. 14-21.
 - «Sobre l'autoria de les *Regles d'esquivar vocables*». *Els Marges*, 70 (2002), p. 67-98.
 - «Germà Colón i el País Valencià». A: FONS BADIA-CARDÚS. *Germà Colón: La passió per la llengua*. València: Saó, 2003, p. 93-114.
 - «Germà Colón: el compromís intel·lectual amb el País Valencià». A: CASANOVA, Emili; ECHENIQUE, Maria Teresa (ed.). *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, p. 161-178.
 - «L'orientació diatòpica de les *Regles d'esquivar vocables*». *eHumanista*, 18 (2011a), p. 316-334.

- FERRANDO, Antoni. «La gènesi romana d'una norma lingüística catalana del segle xv: les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, "fetes" per Jeroni Pau». A: DE BENEDETTO, Nancy; RAVASINI, Ines (ed.). *Traduzioni e continuità di tradizioni: Valencia a Bari*. Lecce: Pensa Multimedia, 2011b, p. 39-64.
- «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*». A: FERRANDO, Antoni (ed.). *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Güelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. Vol. I. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2012, p. 31-88.
- «Nuevas miradas acerca del *Curial e Güelfa*». A: MIRANDA RIBEIRO, José Carlos (ed.). *En Doiro: Antr'o Porto e Gaia: Estudos de Literatura Medieval Ibérica*. Porto: Estratégias Criativas, 2017 [2015], p. 19-56.
- «El model lingüístic de *Curial e Güelfa*». *Revista Valenciana de Filologia*, 2 (2018a), p. 39-84.
- *Aportacions a l'estudi del català literari medieval*. Castelló: Universitat Jaume I, 2018b.
- «*Curial e Güelfa* come documento per la storia italo-aragonesa del xv secolo». A: D'AGOSTINO, Guido [et al.] (ed.). *La memoria degli Aragonesi nel regno di Napoli e nei suoi domini italiani*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medioevo, 2020, p. 1239-1256.
- «Germà Colón, historiador de la llengua». A: PEREA, Maria-Pilar; FORTUÑO, Santiago; GIMENO, Lluís (ed.). *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: Fesomies i texts*. Castelló: Universitat Jaume I, 2021, p. 147-172. [Versió ampliada: «Algunes aportacions de Germà Colón a la història de la llengua catalana», *eHumanista/IVITRA*, 20 (2021), p. 180-201]
- «Els orígens històrics del valencià». *Revista Valenciana de Filologia*, 7 (2023), p. 89-175.
- FERRANDO, Antoni (coord.). *Caplletra*, 51 (tardor 2011): *El romanç andalusí a revisió*. [Número monogràfic. Secció «Monogràfics» encapçalada per FERRANDO, Antoni, «Introducció», p. 111-113]
- FERRANDO, Antoni (ed.). *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Güelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2012. 2 v.
- FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel. *Història de la llengua catalana*. Barcelona, UOC, 2011.
- FUSTER, Joan. *Poetes, moriscos i capellans*. València: L'Estel, 1962.
- *Correspondència [amb] Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*. Ed. a cura d'Antoni Ferrando. València: Tres i Quatre, 2000.
- HOLTUS, Günter; LÜDI, Georges; METZELTIN, Michael (ed.). *La Corona de Aragón y las lenguas románicas: Miscelánea de homenaje para Germán Colón / La Corona d'Aragó i les llengües romàniques: Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*. Tübingen: Gunter Narr, 1989.
- PAR, Anfós. '*Curial e Güelfa*': *Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona: Biblioteca Balmes, 1928.
- PAU, Jeroni. *Obres*. Ed. a cura de Mariàngela Vilallonga. Barcelona: Curial, 1986. 2 v.
- PEREA, Maria-Pilar; FORTUÑO, Santiago; GIMENO, Lluís (ed.). *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: Fesomies i texts*. Castelló: Universitat Jaume I, 2021.
- RUBIO VELA, Agustín. *El patriciat i la nació: Sobre el particularisme dels valencians en els*

- segles XIV i XV. Castelló: Fundació Germà Colón; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012.
- SANCHIS GUARNER, Manuel. *La ciutat de València: Síntesi d'història i de geografia urbana*. València: Publicacions del Cercle de Belles Arts, 1972.
- *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat, 1980.
- SOLER, Abel. *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de 'Curial e Güelfa'*. València: Institució Alfons el Magnànim; Universitat de València; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2017. 3 v.
- VARVARO, Alberto. «Le notizie di Paolo Pompilio sulla diffusione delle lingue romanze nel Quattrocento». *Romanische Forschungen*, 114 (4) (2000), p. 495-499.
- VENY, Joan. *Jacme d'Agramont: Regiment de preservació de pestilència*. Tarragona: Diputació Provincial, 1971.
- «Valencianitat del *Curial*». A: CASANOVA, Emili; FERRANDO, Antoni (ed.). *Estudis lingüístics valencians*. València: Universitat de València, 2009, p. 253-292. [Reedició: FERRANDO, Antoni (ed.). *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Güelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*. Vol. II. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2012, p. 1089-1126]

La Fundació Germà Colón Domènech, el llegat del mestre

Cal dir, d'antuvi, que la idea d'una fundació que portés el nom de Germà Colón Domènech i gestionés la seva obra va començar a fer via cap a l'any 2000, quan el mestre va sovintejar molt les estades a Castelló de la Plana per raons familiars doloroses, i va decidir donar la seva biblioteca particular a la Universitat Jaume I (UJI) («la universitat del meu poble», com solia dir-ne ell). Però la donació dels llibres s'havia de vincular a la Universitat Jaume I a través d'alguna mena d'institució i, en primer lloc, es va pensar en la creació d'una càtedra que duqués el nom de Colón, la qual s'encarregaria d'organitzar tota mena d'activitats relacionades amb la filologia romànica, el seu centre d'interès docent i investigador a la Universitat de Basilea. La idea de la càtedra, però, fou refusada molt enjorn, i les raons de tal refús eren administratives, segons el rector d'aquella etapa. Un altre aspecte a tenir en compte pel que fa al lliurament final de la seva biblioteca és que aquest es va veure obstaculitzat en uns primers moments pels diversos receptors que la volien aconseguir i dur-la fora de la Universitat Jaume I; tanmateix, Germà Colón no es va deixar convèncer per ningú i el resultat fou el que ja sabem: la biblioteca particular de Germà Colón romandria a la seva ciutat natal, fet que va produir gran satisfacció en els estaments docents i culturals de la localitat, recollida a bastament pels mitjans de comunicació. La idea anava prenent força durant els escassos dos anys següents, i al final de 2002 se signava el protocol de creació de la Fundació Germà Colón Domènech al rectorat. Cal dir, però, que el procés de creació i configuració d'aquesta fundació no es va assolir sense problemes administratius i que els dos vicerectors de cultura que van intervenir en l'afer en van veure de tots colors. Finalment, amb aquesta creació, les activitats ja podien començar a caminar. Però la cessió de la biblioteca personal de Colón no es va fer efectiva fins més tard; en concret, fou al mes de maig de 2010: el rector de la

Universitat Jaume I, Vicent Climent, i Germà Colón van signar el conveni de cessió a la biblioteca universitària dels més de 22.000 volums que conformen l'ingent llegat del lingüista i filòleg, catedràtic a la Universitat de Basilea i doctor *honoris causa* per la Universitat Jaume I. Germà Colón es va mostrar molt satisfet de poder posar a l'abast dels estudiosos el seu llegat, tot i que assegurava sentir-se «un poc despullat i amb certa enyorança per no tenir-los a prop». En l'acte, també es va anunciar que aquesta cessió es completaria amb la biblioteca de la seva dona, Maria-Pilar Perea. Amb la donació dels volums de Germà Colón, valorats en més de 720.000 euros, la Biblioteca de la Universitat Jaume I es convertia en un referent nacional i internacional en el camp dels estudis de filologia romànica. En febrer de 2004 la biblioteca va rebre des de Basilea el primer enviament d'aquest fons bibliogràfic, amb un total de 1.788 llibres i 105 títols de revistes. L'arribada de volums es va completar al maig de 2010, quan van arribar 11.025 llibres, 247 títols de revistes i 252 extrets. A més d'aquests fons, s'hi incloïa un important arxiu personal, amb documents preparatius de les seves obres, fitxes de treball, fitxes de vocabulari i correspondència, etc. La temàtica del material bibliogràfic té a veure amb la filologia i les llengües romàniques, l'especialitat pròpia de Germà Colón, que va ser, com ja s'ha indicat, catedràtic durant molts anys a la Universitat de Basilea. Hi ha tota la seva producció bibliogràfica pròpia, que és molta, i també volums en alemany, francès, italià, anglès..., a més de castellà i català. Entre les obres destacables, es troba la col·lecció completa de «Nuevos Autores Españoles» (1915) o la *Gramática y vocabulario de las obras de Gonzalo de Berceo* (1900), a més de pràcticament la major part de les edicions de diccionaris i gramàtiques de llengua catalana, francesa, castellana... A part de la gran quantitat d'obres de l'àmbit filològic, Germà Colón disposava d'una bibliografia específica de Castelló i de molta literatura en diverses llengües. Els volums es troben a la Sala de Col·leccions Especials de la Biblioteca, diferenciada de la resta de sales, per tal de crear un lloc de treball adequat per als investigadors.

Una altra qüestió era planificar les activitats de la Fundació Germà Colón (FGC). La idea principal que va engegar tot el procés de creació de la FGC, com ja s'és dit, fou organitzar tota mena d'accions relacionades amb el món de les llengües romàniques, sobretot d'aquelles que Colón coneixia millor perquè n'havia estat professor i investigador: castellà, català, portuguès, occità, francès i italià. A partir d'aquest objectiu, hom va començar a dibuixar uns centres d'interès o apartats. Són els següents:

- 1) Difusió per part de la FGC, a través dels mitjans de comunicació, de les activitats puntuals que s'hi anaven preparant i, sobretot, mitjançant la creació d'una pàgina web que deixés constància de tot.
- 2) Organització de seminaris sobre algun aspecte relacionat amb alguna o algunes d'aquelles llengües.
- 3) Conferències sobre aspectes lingüístics, literaris o culturals.

- 4) Cursos formatius o d'ampliació.
- 5) Presentacions de llibres publicats per aquesta fundació.
- 6) Cursos d'estiu.
- 7) Publicació de llibres.
- 8) Jornades.
- 9) Col·loquis.
- 10) Homenatges a Germà Colón.
- 11) Creació del Premi Germà Colón d'Estudis Filològics, amb la posterior publicació del treball guanyador.
- 12) Creació de premis literaris anuals per a estudiants, amb la posterior publicació del treball guanyador.
- 13) Celebració dels quinze anys de la FGC.
- 14) Acte de recepció del premi de la Xarxa Vives d'Universitats a Perpinyà el 4 de juliol de 2014.

Arribats en aquest punt, caldrà omplir de contingut algun dels ítems que hem exposat amb exemples, i amb això acabarem la nostra exposició dedicada al mestre i amic Germà Colón Domènech i a la seva tan estimada fundació.

Les activitats van començar l'any 2002, abans de la creació *de facto* de la FGC:

— Curs d'estiu «Dels manuscrita a la impremta», amb la participació de Germà Colón, Francisco Gimeno, Eugeni Díaz Manteca, Albert Soler, Maria Mercè López Casas, Vicenç Beltrán, Beatrice Schmid, Carmen Codoñer, Albert Hauf i Pedro M. Cátedra.

— Seminari «Iniciació a la lírica trobadoresca galaicoportuguesa», a càrrec de Giuseppe Tavani, catedràtic de la Universitat La Sapienza de Roma.

— Conferència «La lírica trobadoresca peninsular», igualment a càrrec de Giuseppe Tavani.

Amb aquestes propostes, començà a caminar la FGC, que a finals d'aquell any 2002 formalitzava la seva creació. Mirem, ara, de resseguir d'una manera sumària algunes de les activitats que va dur a terme la FGC a partir d'aquell moment.

En primer lloc, els cursos d'estiu, que van començar en un moment d'auge d'aquesta mena d'activitat acadèmica (és sabut de tothom que la moda també forma part de la universitat), entre els anys 2002 i 2017 sense interrupció. N'hi va haver de tota mena, i alternaven els àmbits de llengua i de literatura *grosso modo*. Per exemple, dins el camp de la «llengua», hom va organitzar-ne de ben interessants, amb gran cura d'invitar el bo i millor —disponible per a aquelles dates, sempre a l'estiu, és clar— dels professors d'ací i de fora. El primer (2002), ja esmentat, que versava sobre manuscrits, va reunir grans especialistes i va tenir una gran resposta del públic assistent.

En 2007, hom va organitzar un curs sobre les tendències en l'estudi del lèxic amb participació d'autoritats especialistes en la matèria, amb gent del país i tam-

bé de fora, sempre mirant de donar acolliment a les llengües romàniques ibèriques, sense desdenyar-ne d'altres. Entre els participants del país tenim, posem per cas, Maria-Pilar Perea i Teresa Cabré; de l'espai gallegoportuguès, Antón-Luís Santamarina Fernández, i Manuel Alvar Ezquerria i Luis Fernando Lara, en relació amb la llengua castellana. El nom del curs era «Els noms i els conceptes. Noves tendències en l'estudi del lèxic».

Finalment, pel que fa a cursos d'estiu, en tenim un, el 2009, sobre geografia lingüística i dialectologia, anomenat «Viatjar amb les llengües, conèixer els parlants». Per a aquesta avinentesa, vam tenir la sort de poder comptar amb figures de gran prestigi en l'àmbit de la investigació de la geolingüística i la dialectologia, entre les quals:

a) àmbit gallegoportuguès: Xulio Sousa, «El estudio de la variación espacial de las lenguas: persona, lugar y palabra»;

b) àmbit de la llengua castellana: Hiroto Ueda, «Métodos de tratamiento informatizado de datos lingüísticos hispánicos»; Inés Fernández-Ordóñez, «El estudio de la variación gramatical en el Corpus Oral y Sonoro del Español Rural», i Pilar García Mouton, «El lenguaje de las mujeres en Castilla-La Mancha»;

c) àmbit català: Maria-Pilar Perea, «Noves tècniques de representació de dades dialectals», i Joan Veny, «*Petit atlas lingüístic del domini català*: de l'atles descriptiu a l'atles interpretatiu»;

d) àmbit de la llengua asturiana: Ramón de Andrés, «Realitat lingüística i sociolingüística de l'asturià avui»;

e) i fora ja de les llengües peninsulars: Hans Goebel, «Presentació de les dues parts del projecte geolingüístic de l'*Atlante linguistico della Ladinia dolomitica e dei dialetti limitrofi*» (ALD-I [1998], ALD-II [en curs d'elaboració durant aquell temps]), i Michèle Olivieri, «Le *Thesaurus Occitan*: une base de données dialectales multimédias».

Els cursos d'estiu es van anar publicant posteriorment amb periodicitat anual, i s'aprofitava l'inici del nou curs per a fer la presentació del volum que contenia les conferències de l'any anterior.

Uns altres tipus d'activitats són els seminaris (2007, Jaume Corbera, «Els conflictes lingüístics europeus»), els cursos (2004, Joan Solà, «La sintaxi que voldríem»), els col·loquis (2008, «Col·loqui sobre la llengua catalana en temps de Jaume I», un acte promogut pel rector per a commemorar el naixement del rei Jaume I, de qui la Universitat de Castelló pren el nom), les jornades d'homenatge (2014, de la Universitat Jaume I a Germà Colón i de la Universitat de Barcelona a Germà Colón), etc.

Un altre aspecte, també relacionat amb la figura de Colón, va ser el premi que la Xarxa Vives d'Universitats, una institució que té com a objectiu la coordinació entre les universitats d'àmbit lingüístic català, li oferí a Perpinyà el mes de juliol de 2014.

Pel que fa a la participació dels estudiants i nous investigadors, la FGC convoca diversos premis i concursos: el Premi Germà Colón d'Estudis Filològics, que s'atorga cada dos anys, i que el 2022 ha celebrat la seva quarta edició; els concursos literaris per a estudiants de la UJI, organitzats des de fa uns quants anys, etc.

Si algú té interès en les diverses activitats de la FGC, aquesta entitat disposa d'una nova pàgina web on es registren els diferents actes en què la fundació ha intervingut i se'n va actualitzant la informació amb retalls de premsa, vídeos i fotografies.

LLUÍS GIMENO BETÍ
Universitat Jaume I
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Germà Colón, romanista

Com han destacat diversos autors de necrologies,¹ Germà Colón era un «romanista de primer ordre», un «romanista integral», «una figura eminent de la romanística», «un referent de la lingüística i la filologia romàniques», «un maestro romanista» i, fins i tot, «el último representante de la gran tradición de los estudios de Filología Románica en Europa». En efecte, Colón era romanista de formació i de pensament, i, ben mirat, tota la seva extensíssima obra científica,² publicada entre 1949 i 2022, té una dimensió romànica. Per això, en aquesta contribució en recordança del meu mestre Germà Colón em limitaré als treballs lexicològics, en els quals, al meu parer, l'esperit romanístic es manifesta més clarament, i em centraré en l'època de formació, en un sentit ampli, i en l'època basilenca de Colón.³

La formació filològica que el jove castellanenc va rebre a la Universitat de Barcelona era la de mitjans del segle xx, època d'esplendor de la romanística, quan el terme *filologia romànica* significava encara l'estudi de les llengües i literatures romàniques, abans de convertir-se en hiperònim de diferents filologies romàniques (catalana, espanyola, francesa, etc.). En aquest sentit, em sembla important assenyalar que Germà Colón va estudiar, amb mestres tan insignes com Antoni M.

1. Vegeu, per exemple, les necrologies de José Enrique Gargallo a «Germà Colón Domènech», *Estudis Romànics*, 43 (2021), p. 625-684; Rafael Alemany a «In Memoriam Germà Colón», *Ítaca: Revista de Filologia*, 11 (2020), p. 13-16, o Pedro Álvarez de Miranda al diari *El País* (24 març 2020).

2. La seva bibliografia completa, a cura de Maria-Pilar Perea, es troba al web de la Fundació Germà Colón (<https://www.fundaciocolon.uji.es>).

3. Per a una visió més àmplia de les aportacions de Germà Colón a la filologia romànica, vegeu el volum d'homenatge reunint per Emili Casanova i Maria Teresa Echenique, *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*, 2008, especialment la contribució de Rolf Eberenz, «La obra romanística de Germán Colón», p. 141-160.

Badia i Margarit, Martí de Riquer, Felip Mateu i Llopis i Joan Bastardas, les assignatures que aleshores incloïa la carrera de filologia romànica: llengua, literatura, història, llatí medieval, paleografia i diplomàtica, etc.

Van completar la seva formació romanística les estades al prestigiós Centre de Dialectologie Générale a Lovaina, dirigit per Sever Pop, i al Romanisches Seminar de la Universitat de Zúric, dirigit en aquell moment per Arnald Steiger, a més del treball a l'editorial Barcino, de Josep M. de Casacuberta, i la col·laboració en el *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (FEW), el monumental diccionari etimològic francès i gal·loromànic amb seu a Basilea, concebut i dirigit pel romanista suís Walther von Wartburg.

El 1954, Germà Colón s'instal·là a Basilea, per a formar part de l'equip del FEW i entrar a la Universitat com a lector d'espanyol. La seva estada a la ciutat renana duraria més de mig segle. Tant els deu anys de col·laboració en el FEW com els quaranta-tres de docència al Romanisches Seminar de la Universitat de Basilea han deixat les seves empremtes en l'obra romanística de Colón. És ben notòria l'admiració i la reconeixença que Colón solia manifestar envers el FEW i el seu director. Per exemple, llegim a la «Introducció» del llibre *El lèxic català dins la Romània* (1993, p. 19-20):

[...] sobretot he recorregut al *Französisches Etymologisches Wörterbuch* [...] del meu mestre Walther von Wartburg, l'obra més important en l'estudi lèxic no solament de la Gàl·lia llatina sinó de tota la Romània, la qual m'ha estat una ajuda preciosa. Durant deu anys, vaig tenir el privilegi de col·laborar amb el professor von Wartburg, primer com a assistent, més tard com a redactor, en el seu monumental *FEW*. En evocar ara aquests vells temps desitge dir el molt que li dec.

La col·laboració en el *Französisches Etymologisches Wörterbuch* va estimular la seva passió per la lexicologia diacrònica i va marcar de manera decisiva la seva manera d'estudiar els mots. Gràcies a l'experiència, primer com a assistent de Wartburg —encarregat de reunir la documentació per als articles del *Patron*—, després com a redactor d'una cinquantena d'articles, es va familiaritzar amb una metodologia rigorosa que li permetria de desenvolupar i perfeccionar el seu propi mètode. A més de convertir-se en romanista romànic «imbuït del *modus operandi* germànic» (Gargallo, 2021, p. 649), Colón s'adonà de la necessitat de posar a disposició de la romanística materials documentals, dades fidedignes i estudis monogràfics sobre el lèxic català.

Aquests estudis lexicològics que Colón comença a publicar durant aquells anys es caracteritzen ja:

— per un fonament empíric sòlid i extens, que no es limita mai a una sola llengua, resultat de reunir una documentació històrica procedent d'abundosos despullements de textos de totes les èpoques i de diferents tipus,

- per uns coneixements molt amplis de la història lingüística i cultural,
- per una elaborada estructura lògica i
- per un estil concís, precís i alhora àgil i elegant.

Amb les seves monografies sobre un mot, una família lèxica, un concepte o un camp semàntic, Colón ha creat una mena de gènere de prosa científica o científico-detectivesca, que són uns treballs rigorosament científics que es llegeixen com un relat detectivesc. N'és una mostra brillant el treball de 1961 sobre el llatí medieval *romanticus*, on Colón desemmascara aquest mot, pas a pas, com a fantasma de la lexicografia europea.

No tan coneguda com la influència del FEW és la relació entre la docència universitària i l'activitat investigadora del romanista. Almenys dues facetes primordials de l'obra de Germà Colón s'expliquen, al meu parer, per les circumstàncies de la seva tasca docent a Basilea: la utilització molt abundant d'obres literàries com a material lingüístic i el paper central que té l'espanyol com a objecte d'estudi, al costat del català, en la seva obra filològica.⁴

Pel que fa al castellà, cal assenyalar que Colón és considerat un dels fundadors i una de les figures màximes de la hispanística suïssa, i que va ensenyar, en castellà, llengua i literatura espanyoles al llarg de més de quaranta anys.⁵ En una entrevista publicada el 2006 a la revista *Plançó*, el butlletí de l'Associació de Gent de Parla Catalana a Suïssa, explica per què els dos idiomes, el català i el castellà, són les seves passions:

El llibre *Español y catalán: juntos y en contraste* recull les meves dues passions. El català és la llengua materna i la que sempre va amb mi; l'altra l'havia estudiada a l'escola i a la Universitat. A Basilea la vaig ensenyar una colla d'anys. Amb el frec, doncs, surt l'amor. (Eberenz-Greoles, 2006, p. 5)

Pel que fa a l'aprofitament de la literatura com a documentació lingüística, cal tenir en compte que la primera plaça de professor a la Universitat de Basilea que va aconseguir Germà Colón després d'obtenir l'habilitació va ser l'*Ausserordentliche Professur für südeuropäische Literaturen* ('plaça de professor extraordinari de literatures de l'Europa meridional'). Més tard, com a únic catedràtic, era responsable del currículum de filologia iberoromànica; això significava impartir totes les assignatures, també les de literatura, les quals predominaven quantitativament en el currículum.

Com a romanista complet i lector curiós, Colón tenia excel·lents coneixements de les literatures romàniques, de manera que l'ensenyament i la direcció de tesis

4. En són testimoni els treballs reunits en els dos toms *Para la historia del léxico español*, 2002, i el gruixut volum *Estudios de filología española*, 2017.

5. Cf. Schmid, «El mestratge de Germà Colón a la Universitat de Basilea», 2021, p. 48 i 50.

doctorals sobre temes literaris no li suposaven cap problema. A més, dintre de l'assignatura de «literatura espanyola» tenia tota la llibertat de triar els temes i els autors que més li convenien. Recordo que, quan vaig començar els meus estudis universitaris, l'any 1972, les primeres assignatures amb el professor Colón es titulaven «Gracián y la estética del Barroco» i «Obra y estilo de Quevedo». Amb els coneixements limitats d'espanyol que jo tenia, no vaig entendre gaire els textos de Gracián i de Quevedo, però el que em va salvar era la «doble cara» que tenien les classes de Colón: l'exposició del tema literari, d'una banda, i les digressions filològiques, de l'altra. Al final del curs, miraculosament, una part dels alumnes tenia anotacions de literatura i l'altra part tenia apunts de lingüística romànica. Durant les classes, qualsevol obra literària servia com a punt de partida per a parlar sobre metàfores i paraules. Algunes d'aquestes digressions es van convertir en publicacions, com «Una nota al *Buscón* de Quevedo» (1966); «La metáfora 'buey de agua'» (1989*b*), sobre una metàfora utilitzada per Góngora i Luis de Granada; «“Con lágrimas de Moysén - escatan las orejas”». Sobre la estrofa 438 del *Libro de Buen Amor*» (1970), o «Dos momentos en un relato del P. Las Casas» (1984), per citar-ne només alguns exemples.

Un procediment didàctic que el professor Colón utilitzava sovint a classe és l'estudi per columnes, és a dir, l'anàlisi contrastiva del lèxic a partir del parangó d'un text amb les seves traduccions a altres llengües romàniques. Aquest recurs metodològic també és bastant habitual a la seva producció científica, ja que Colón considerava que el material lèxic obtingut d'aquesta manera era menys arbitrari que les llistes de mots triats a propòsit pel mateix lingüista. Els textos que acostumava a fer servir eren obres literàries amb difusió internacional (*La Celestina*, *Cárcel de amor*, el *Tirant* i, naturalment, el *Quixot*), però també obres científiques, historiogràfiques i lexicogràfiques, com les versions dels *Synonyma* de Fliscus. Algunes de les publicacions que reflecteixen la interacció entre la tasca docent i la recerca romanística són, per exemple, el llibre *Die ersten romanischen und germanischen Übersetzungen des 'Don Quijote'* (Colón, 1974) i articles com «Contrastes léxicos en catalán, español e italiano» (1981), basat en el *Tirant lo Blanc*, i «Los sinónimos de Fliscus y su aprovechamiento románico» (1994*b*).

L'aprofitament de traduccions entre les llengües romàniques i, en general, el mètode contrastiu responien a la convicció de Germà Colón que el vocabulari d'una llengua no s'ha d'estudiar separatament, sinó en el conjunt de les llengües romàniques, per tal de detectar i explicar paral·lelismes i diferències. No obstant, segons Colón, l'estudi contrastiu no s'ha de limitar pas a comparar els mots de les llengües estàndards, sinó que ha de tenir en compte tot el diasistema i l'evolució diacrònica. A més, ha insistit sempre que, en la comparació, no n'hi ha prou d'acarar les grans llengües nacionals, i per això ha dedicat molta atenció a les relacions entre el català i els seus veïns immediats: l'occità i l'aragonès. Quan repas-

sem els títols dels articles lexicològics⁶ de Germà Colón o els índexs dels seus llibres, observem també el seu particular interès per aquelles paraules que reflecteixen les relacions i la interacció entre els idiomes: els manlleus, els mots internacionals, els cultismes, els arabismes, etc., és a dir, paraules que raonablement no es poden estudiar separatament en una sola llengua.

Per acabar, tornem a l'eix central de l'obra lexicològica de Germà Colón, el paper del català dins el conjunt panromànic. Durant la seva col·laboració en el FEW, Colón s'havia adonat que sovint el coneixement del català podia ajudar a trobar solucions a problemes de l'etimologia romànica. Al mateix temps, observava que entre els romanistes europeus el coneixement del català era poc habitual. Aquesta situació era deguda, almenys en part, a la mancança de materials disponibles i a l'escassetat d'estudis lingüístics catalans. Al principi, l'objectiu principal dels seus treballs era reivindicar la consideració del català en el marc de la filologia romànica, el seu ple reconeixement en el conjunt de les llengües neolatines, i mostrar la necessitat de tenir en compte el català a l'hora d'estudiar el lèxic romànic. Aquesta era la intenció del manual *El léxico catalán en la Romania*, amb el qual es va consagrar definitivament com a romanista de renom internacional. Al pròleg d'aquest llibre programàtic Colón (1976, p. 13) explica el seu propòsit amb aquestes paraules:

[...] mi cometido ha consistido en apuntar problemas, indicar lo mucho que queda todavía por investigar y cuánto la adecuada consideración del catalán puede ayudar a encontrar soluciones en el campo de la lingüística y de la filología románicas. [...] La segunda parte [del libro] está constituida por una serie de monografías cuyo denominador común es la presencia de voces catalanas en la explicación de fenómenos lingüísticos de alcance románico.

Uns vint anys més tard les circumstàncies havien canviat tant a la romanística com al país. Els estudis sobre el català havien augmentat considerablement i la filologia catalana s'havia establert a les universitats, mentre que la lingüística romànica havia començat la seva davallada. Per a Germà Colón, a la preocupació que el català no es tingui prou en compte en els estudis del lèxic romànic, s'hi afegeix ara una altra inquietud: la necessitat de tenir en compte el context romànic a l'hora d'estudiar el lèxic català. En aquest sentit, acabem amb unes paraules del mestre, tretes del pròleg del llibre *Estudios de filología catalana i romànica* (1997, p. XIII-XIV):

Són un total de trenta-sis monografies dedicades al català, a les seues comunitats i connexions o als seus enfrontaments amb altres idiomes romànics. Perquè, això sí, he volgut estudiar el català relacionant-lo sempre amb les

6. Cf. <https://www.fundaciocolon.uji.es/wordpress/bibliografia-articles>.

altres llengües romàniques, del conjunt de les quals és un element important, que mai no s'hauria de negligir com sovint passa. Els meus esforços s'han dirigit constantment a veure la nostra llengua entre aquest grup de filles de la llatinitat, de filles de Roma.

BEATRICE SCHMID
Secció Filològica

BIBLIOGRAFIA

- ALEMANY FERRER, Rafael. «In Memoriam Germà Colón». *Ítaca: Revista de Filologia*, 11 (2020), p. 13-16.
- ÁLVAREZ DE MIRANDA, Pedro. «Germán Colón Doménech, adió a un maestro romanista». *El País* (24 març 2020).
- CASANOVA, Emili; ECHENIQUE, Maria Teresa (ed.). *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*. València: Universitat de València, 2008.
- COLÓN, Germà. «Latin médiéval 'romanticus'». *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 77 (1961), p. 75-80. [Traduït al castellà a COLÓN, vol. II, 2002, p. 663-667]
- «Una nota al *Buscón* de Quevedo». *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 82 (1966), p. 451-457. [Reeditat a COLÓN, vol. II, 2002, p. 648-654]
- «“Con lágrimas de Moysén - escatan las orejas”». Sobre la estrofa 438 del *Libro de Buen Amor*. *Revista de Filología Española*, 53 (1970), p. 293-304. [Reeditat a COLÓN, 2017, p. 821-833]
- *Die ersten romanischen und germanischen Übersetzungen des 'Don Quijote' (I. Teil, 16. Kapitel)*. Berna: Francke, 1974. (Bibliotheca Romanica) [Traduït al castellà amb el títol *Las primeras traducciones europeas del Quijote*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2005]
- *El léxico catalán en la Romania*. Madrid: Gredos, 1976.
- «Contrastes léxicos en catalán, español e italiano». A: *Logos Semantikos: Studia Linguistica in honorem Eugenio Coseriu, 1921-1981*. Vol. III. Madrid: Gredos; Berlín: De Gruyter, 1981, p. 191-201. [Traduït al català a COLÓN, 1987, p. 103-115]
- «Dos momentos en un relato del P. Las Casas». A: LÓPEZ DE ABIADA, José Manuel; LÓPEZ BERNASOCCI, Augusta (ed.). *De los romances-villancico a la poesía de Claudio Rodríguez: 22 ensayos sobre las literaturas española e hispanoamericana en homenaje a Gustav Siebenmann*. Madrid: José Esteban, 1984, p. 81-103. [Reeditat a COLÓN, vol. II, 2002, p. 633-647]
- *Problemes de la llengua a València i als seus voltants*. València: Universitat de València, 1987.
- *El español y el catalán, juntos y en contraste*. Barcelona: Ariel, 1989a.
- «La metáfora 'buey de agua'». A: BORREGO NIETO, Julio; GÓMEZ ASENCIO, José J.; SANTOS RÍO, Luis (ed.). *Philologica: Homenaje a A. Llorente Maldonado de Guevara*. Salamanca: Ediciones Universidad, 1989b, p. 269-273. [Reeditat a COLÓN, vol. II, 2002, p. 495-500]
- *El lèxic català dins la Romània*. València: Universitat de València, 1993. [Traducció parcial i ampliada de COLÓN, 1976]

- COLÓN, Germà. «Els meus mestres». A: *Actes de les Jornades sobre normes i normalització lingüística (Castelló de la Plana, 17-19 desembre de 1992, 60è aniversari de les 'Normes' de Castelló)*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1994a, p. 27-35.
- «Los sinónimos de Fliscus y su aprovechamiento románico». A: CODOÑER, Carmen; GONZÁLEZ IGLESIAS, Juan Antonio (ed.). *Antonio de Nebrija: Edad Media y Renacimiento*. Salamanca: Ediciones Universidad, 1994b, p. 415-426. [Reeditat a COLÓN, 2017, p. 471-486]
- *Estudis de filologia catalana i romànica*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- *Para la historia del léxico español*. Madrid: Arco Libros, 2002. 2 v.
- *Estudios de filología española: Una selección*. Introducció i edició a cura de Manuela Casanova Ávalos i Santiago Fortuño Llorens. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I: Universität Basel, 2017.
- EBERENZ, Rolf. «La obra romanística de Germán Colón». A: CASANOVA, Emili; ECHENIQUE, Maria Teresa (ed.). *El deler per les paraules: Les aportacions de Germà Colón a la romanística*. València: Universitat de València, 2008, p. 141-160.
- EBERENZ-GREOLES, Carme. «Entrevista al professor Germà Colón». *Plançó*, 85 (2006), p. 3-7.
- GARGALLO GIL, José Enrique. «Germà Colón Domènech». *Estudis Romànics*, 43 (2021), p. 625-684.
- SCHMID, Beatrice. «El mestratge de Germà Colón a la Universitat de Basilea». A: PEREA, Maria-Pilar; FORTUÑO, Santiago; GIMENO, Lluís (ed.). *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: Fesomies i texts*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2021, p. 47-51.

L'estudiós dels refranys

1. INTRODUCCIÓ

La saviesa senzilla que caracteritzà Germà Colón al llarg d'una vida fecunda, i més concretament en el terreny de la filologia catalana, hispànica i romànica, reservà espai també per a l'estudi dels refranys. En aquest sentit, val a dir que he preferit el sintagma *estudiós dels refranys*, i no pas el mot de faïçó culta *paremiòleg* ('persona versada en la paremiologia', segons el DIEC2), per tal com el lema *refrany* (i els seus congèneres romànics) sovinteja al llarg de l'obra del savi romanista castellonenc, ja com a objecte d'interès lèxic, ja com a etiqueta designadora d'aquestes unitats complexes de la llengua que es coneixen també amb l'hiperònim *parèmia*. I he optat per l'adjectiu *estudiós* com a reflex culte que és d'un llatí *STUDIOSUS* 'zelós', derivat de *STUDIUM* ('aplicació', 'zel', entre altres significacions etimològiques), i també perquè *estotjar* 'guardar en un estoig' (amb la variant *estotjar*, DCVB) ha heretat per via patrimonial el verb llatí *STUDIARE*. Germà Colón, estudiós, zelós guardador de sabers, acumula en el seu estoig sapiencial el tresor dels refranys: tant del mot *refrany* com de refranys diversos observats i estudiats amb mirada de romanista.

2. SOBRE EL CAST. *REFRÁN* COM A OCCITANISME

Un Germà Colón per sota de la quarantena, però ja reconegut entre romanistes i hispanistes veterans, contribueix, a la dècada dels seixanta del segle passat, amb els seus «Elementos constitutivos: occitanismos», al segon volum de l'*Enciclopedia lingüística hispánica*, una obra enciclopèdica (com es desprèn del seu títol) que hauria hagut de tenir continuïtat en volums posteriors, però que no va

passar d'aquest segon. Concretament sota l'epígraf *Nómina provisional de occitanismos* (p. 165-191), hi llegim a propòsit del cast. *refrán*:

refrán 'proverbio', mediados del siglo xv. Del lat. vg. *REFRANGĒRE, formado según el modelo del simple FRANGĒRE, viene el occit. ant. *refranher* y el sust. verbal *refranh* [...]. En las tres lenguas hispánicas existe la significación de 'estribillo' [...]. Ahora bien, tanto el cat. como el esp.[.] portg. conocen asimismo la acepción de 'proverbio, adagio', que no se encuentra en la Galorromania. (p. 184)

Colón elucubra sobre en quina de les tres llengües hispàniques principals, el portuguès, el castellà i el català, s'hauria produït primer el pas del significat de 'tornada' al de 'proverbi'. Descarta en aquest paper el port. *refrão*, que sembla venir del cast. *refrán*. I conclou: «El problema de la prioridad cronològica entre el esp. y el cat. está por resolver; personalmente yo me inclinaría por el esp.[añol], pero no hay nada seguro. Lo único cierto es que en un principio *refrán* 'estribillo' es occitanismo» (p. 185).

3. SOBRE REFRANY 'CONSOLACIÓ' EN CATALÀ APROVENÇALAT

A la mateixa dècada dels seixanta, Colón (1963-1968) contribueix, amb un treball consagrat al mot *refrany* en algunes poesies en català aprovençalat, a la miscel·lània en memòria de Pompeu Fabra, publicada en la primera etapa de la revista *Estudis Romànics*, en la represa de la qual participarà activament prou anys més tard (2000-) com a membre del seu comitè de redacció. En aquest treball torna sobre la vida semàntica de l'esmentat tipus lexical (també amb la variant gràfica *reffrany*), i hi deixa ben establert que, en aquesta mena de català aprovençalat, «el mot *refrany* hi significa 'consolació' (i no pas 'tornada' > 'enraonia fastigosa')» (p. 73).

4. ELS REFRANYS A LA ROMÀNIA

La dimensió de romanista i la d'estudis de *refrany* i dels refranys queden ben paleses novament en la contribució d'un Germà Colón en la primavera de l'hivern de la seva vida. En aquest treball (Colón, 2010, p. 15) estudia un cop més el tipus lexical representat pel port. *refrão*, el cast. *refrán* i el cat. *refrany*. I proposa ara el fr. *refrain* (postverbal de *refraindre*) com a possible origen. Cal observar que en aquesta llengua continua amb el sentit originari de 'tornada', i d'aquí procedeix l'anglès i l'alemany *refrain*, així com el neerl. *refrein*, que tenen el mateix significat de 'tornada'. La primitiva accepció de 'tornada', la registra per al català el DIEC2, que en la segona accepció reenvia a l'entrada *recoble* (p. 15). I en català també apa-

reix ja, amb la significació de ‘proverbi’, al *Tirant lo Blanc*: «E no sabeu vós com diu aquell *refrany* antich? Mudant edat, muda’s ventura” (cap. LXXXVI)» (p. 15, n. 15). Són només un parell de pinzellades d’un text diàfan, ben representatiu de Colón com a romanista integral, que acull també un component de paremiòleg.

5. FONTS ROMÀNIC D’ALGUNS REFRANYS HISPÀNICS

En ocasió de la seva investidura com a doctor *honoris causa* per la Universitat Autònoma de Barcelona, el 15 de gener de l’any 2003, reitera el valor i la legitimitat de la romanística, i, significativament, ho fa a través de l’estudi dels refranys: el fons romànic d’alguns refranys hispànics és el tema triat per a la seva intervenció acadèmica com a nou fill d’aquella *alma mater*. D’altra banda, resulta significatiu que el títol del llibre col·lectiu en què s’insereix la contribució del savi castellanenc porti com a títol *Germà Colón: les llengües romàniques juntes i contrastades*. Reprodueixo a continuació dos passatges extrets d’aquest text. El primer reivindica la utilitat científica dels estudis romànics. El segon suggereix una aplicació pràctica en el camp de la paremiologia romànica.

Ja sé que avui l’estudi de la filologia romànica, tal com es practicava fa alguns anys, està en crisi o no està de moda, però goso dir que les perspectives d’anàlisi contrastiva de les diverses llengües que conformen la Romània no estan esgotades, ben al contrari. (p. 97)

Voldria ací indicar breument un possible camp d’estudi en la paremiologia comparada de les llengües neolatines [...]. (p. 98)

Al llarg d’aquest breu article Colón teixeix dades i raonaments a l’entorn de la diacronia i la romanicitat de diversos tipus parèmics (*paremiotipus*, acostumo a dir-ne), d’entre els quals ací en destacaré dos de tipologia diferent, que poden servir com a pauta explicativa per a molts altres casos romànics: un d’apropiació paremiogràfica llibresca, del castellà a partir del català (vegeu l’apartat 5.1), i un altre d’afinitat romànica, de continuïum a la Romània (vegeu l’apartat 5.2).

5.1. Un cas d’apropiació paremiogràfica

La formulació *Escapé del trueno y di en el relámpago* (present a *El Lazarillo de Tormes*) troba correspondència en l’enunciat *La sardina de Blanes, que, exint de la paella, cau en les brases* (documentat a Énguera,¹ 1415), amb rima assonant entre

1. Énguera és avui dia de parla castellana, híbrida, fronterera, a la porta d’entrada a la Canal de Navarrés.

Blanes i brases. Pocs anys després (Bartomeu Miralles, procurador reial del Rosselló, 1422), es registra aquesta altra forma: *com a la sardina de Blanes, que, saltant de la paella, dona en les brases*. Són dos dels diversos testimonis escrits tardomedievals que Colón aporta. I cal notar la relativa llunyania dels llocs de referència (Énguera, el Rosselló) en relació amb el referent *Blanes*, nom de la coneguda població costanera de la comarca de la Selva.

Doncs bé, el paremiotipus reapareix en castellà al segle següent, en forma d'apropiació paremiogràfica. I val a dir que la referència a *Blanes* encara resulta més llunyana, tant geogràficament com en relació amb l'imaginari de l'espai peninsular d'interior, al qual corresponen aquests altres registres: *Sardina de Blanes, que saltando del fuego dio en las brasas* (*Refranes famosísimos y provechosos glosados*, Burgos, 1509), *La sardina de Blanes saltó de la sartén y dio en las brasas* (Pedro Vallés, Saragossa, 1549) i *La sardina de Blanes que por huyr del fuego dio en las brasas* (Palmireno, 1560).

Justament aquesta llunyania del referent *Blanes* facilita una variant que en presenta un altre de més hispànic (o espanyol), el de *Flandes*, també apropiat per a la rima consonant, com podem observar en la segona variant extreta del *Vocabulario* de Correas (1627): *Akontezeros á komo a la sardina de Blanes, ke por salir de la sartén kaió en las brasas* (i lleus variants) i *La sardina de Flandes ke huyendo de la llama dio en las brasas*.²

5.2. Un cas d'afinitat o contínuum a la Romània

Tal com tants i tants tipus lexicals germans a l'espai romànic (cat. *germà* / cast. *hermano*; occ. *fraire* / fr. *frère*), hi ha tipus parèmics (paremiotipus) compartits entre diferents àrees i varietats romàniques. És el cas analitzat per Colón en aquest estudi: it. *L'ospite è come il pesce, dopo tre giorni puzza*; fr. ant. *De hoste et de pluie après trez jur ennuie*; cat. *Hostes i peix menut, al cap de tres dies put* (Menorca); cast. *El güespede y el pece, a tres días hiede* (Correas). Sobre aquest tipus parèmic construït al voltant de *la sardina de Blanes* com a eix de la primera part de la formulació, vegeu la sèrie de variants adduïdes per la *Paremiologia catalana comparada digital* (PCCD), de Víctor Pàmies (2020-): el registre de *Com la sardina de Blanes, que fugint del foc donà en les brases* s'inclou sota un epígraf de caire fraseològic, consistent en un sintagma verbal complex: *Fugir (o Sortir) del foc i caure a les brases*.³

2. Cf. l'edició modernitzada de Combet *et al.*, *Aconteceros ha como a la sardina de Blanes, que por salir de la sarten cayó en las brasas*, 2000, amb aquestes gloses: «Es lo que: "Huir del relámpago y dar en el rayo"; y variase más. "Blanes" es Valencia [València?]" (p. 44); «La sardina de Flandes, que huyendo de la llama dio en las brasas» (p. 444).

3. <https://pccd.dites.cat/p/Fugir_o_Sortir_del_foc_i_caure_a_les_brasas> (consulta: 21 de setembre 2022).

6. L'EDICIÓ ELECTRÒNICA DEL *REFRANYER AGUILÓ*

En la tardor de la seva vida, Germà Colón torna un cop més sobre l'estudi dels refranys. L'edició electrònica del *Refranyer Aguiló*, empresa el 2010, constitueix l'etapa final d'un viatge secular d'anada i de tornada. I és que els copiosos materials aplegats per Marià Aguiló (1825-1987) van arribar a Suïssa amb el mecenes Rafael Patxot, hi van romandre amagats durant bona part del segle xx i van retornar a Barcelona amb la proverbial mediació del pare Massot. Ja entrat el segle XXI, els materials van acabar arribant a les mans de Germà Colón, qui, receptiu a les possibilitats d'explotació científica de les noves tecnologies, trobà en Gemma Boada una col·laboradora eficaç. El mestre, generós com era, va cedir el primer lloc a Gemma Boada com a coautora en la notícia que tots dos van publicar sobre l'edició electrònica del *Refranyer* en el número 36 (2014) de la revista *Estudis Romànics*:

Després de la mort d'Aguiló, el seu fill Àngel lliurà al voltant de l'any 1920 els materials a Rafael Patxot i Jubert, atès el vincle que havien tingut amb motiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Durant la Guerra Civil, una part dels materials romangué a Barcelona i la major part (que era en unes carpetetes) passà a Suïssa. Tothom pensava que aquests materials s'havien perdut, però per sort l'any 2008 van reaparèixer a Suïssa embolicats entre papers de diaris catalans i francesos. Els hereus de Rafael Patxot i Jubert els van fer arribar a l'Abadia de Montserrat i el pare Josep Massot i Muntaner en féu el catàleg, d'acord amb l'ordre alfabètic de les carpetes, que en són més de dues mil.

Massot va aconseguir que el Centre de Cultura Popular i Tradicional de la Generalitat de Catalunya digitalitzés els materials (més de 40.000 fitxes), amb un conveni signat entre el Departament de Cultura i l'Abadia de Montserrat. Gràcies a un acord entre l'Abadia de Montserrat i la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans estem ara estudiant i transcrivint aquests materials (és a dir, una còpia de la digitalització) amb la intenció de posar-los a la xarxa; més tard, si és possible, es farà una edició en paper. (Boada i Colón, 2014, p. 333)

En una notícia posterior, i ara amb l'ordre d'autoria invertit (Colón i Boada, 2017, p. 515), ofereixen detalls de l'avenç del projecte de digitalització, sobre un total de més de 40.000 fitxes: «A partir de l'estudi dels materials de les carpetes A, B, C i D (més de 6.000 fitxes) vam dissenyar la base de dades del *Refranyer Aguiló*» (p. 515).

I bé, després del traspàs de Germà Colón, des de la presidència de la Secció Filològica se'm va encomanar d'assumir la direcció d'aquest projecte, responsabilitat que he entomat amb la voluntat d'enllestir en els propers anys aquesta magna empresa paremiològica, tot seguint les pautes del mestre Colón, i sempre amb la col·laboració inestimable de Gemma Boada. Actualment (desembre de 2022) s'ha revisat el material del *Refranyer* fins a la lletra G. En la revisió i compleció del pro-

jecte en curs, preveiem, entre altres objectius, destriar entre parèmies pròpiament dites i enunciats diversos (modismes, fraseologismes, etc.), i atorgar un tractament específic per a les dades, més ocasionals, d'altres llengües romàniques (castellà, occità, italià i portuguès), aspecte que redunda novament en la projecció romànica dels interessos investigadors de Germà Colón.⁴

7. FINAL

«Roda'l mon y torna al Born» [sic]. Amb aquest refrany extret del *Refranyer Aguiló*, un dels darrers projectes dirigits per Germà Colón, comença la necrologia que vaig redactar per a la revista *Estudis Romànics* (Gargallo, 2021b) i que em serveix ara de marc en aquesta semblança del mestre castellanenc (Gargallo, 2021c, p. 5).

«Roda'l mon y torna al Born» és precisament la fitxa de mostra (vid. *infra*) que trio per tal d'il·lustrar el tipus de material que integra el *Refranyer Aguiló*. «Roda el món i torna al Born» (ara en la grafia normativa actual) em sembla una parèmia que retrata la trajectòria vital de Germà Colón, un camí d'anada (de Castelló i Barcelona a Basilea) i de tornada (a Barcelona i, vicàriament, a través de la seva rica biblioteca, a la ciutat natal de Castelló de la Plana). «Roda el món i torna el món», a la memòria perenne del mestre⁵ enamorat de les paraules.

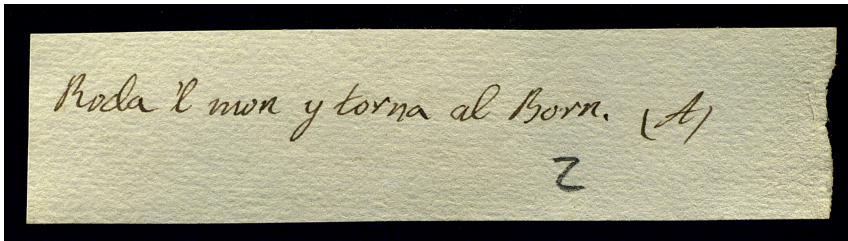

FIGURA 1. Fitxa de mostra, «Roda'l mon y torna al Born», refrany extret del *Refranyer Aguiló*.

FONT: Projecte de recerca *Refranyer Aguiló* de l'Institut d'Estudis Catalans.

JOSÉ ENRIQUE GARGALLO
Secció Filològica

4. Sobre tot això he tractat a Gargallo, «L'edició electrònica del *Refranyer Aguiló*, una mostra de refranys amb cel», 2021a.

5. Evoco així la primera part del títol (*Ad perennem magistri memoriam*) de l'obra editada per Perea, Fortuño i Gimeno, *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: Fesomies i texts*, 2021.

BIBLIOGRAFIA

- BOADA PÉREZ, Gemma; COLÓN DOMÈNECH, Germà. «L'edició electrònica del *Refranyer Aguiló*». *Estudis Romànics* [en línia], vol. 36 (2014), p. 333-335. <<https://raco.cat/index.php/Estudis/article/view/384629>> [Consulta: 30 novembre 2022].
- COLÓN, Germà. «El mot *refrany* en algunes poesies en català a provençalat». *Estudis Romànics*, vol. 13 (1963-1968): *Estudis de lingüística i filologia catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra: II*, p. 67-74. [Imprès el desembre de 1970 i reeditat a *La llengua catalana en els seus textos*, vol. I, Barcelona, Curial, 1978, p. 197-207]
- «Elementos constitutivos: occitanismos». A: *Enciclopedia lingüística hispánica*. Vol. II. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1967, p. 153-192.
- «Fons romànic d'alguns refranys hispànics». A: CLAVERIA, Glòria; BUENAFUENTES, Cristina (ed.). *Germà Colón: les llengües romàniques juntes i contrastades: Índex del lèxic estudiat en l'obra de Germà Colón*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2005, p. 97-107. [Discurs llegit a la cerimònia d'investidura de Germà Colón com a doctor *honoris causa* celebrada a la sala d'actes de l'edifici del Rectorat el dia 15 de gener de l'any 2003, reeditat a *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra*, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i Institut d'Estudis Catalans, 2017, p. 157-165]
- «Los refranes en la Romania». A: GARGALLO GIL, José Enrique [et al.] (coord.). *Paremiología romance: Los refranes meteorológicos*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2010, p. 11-23.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà; BOADA PÉREZ, Gemma. «El *Refranyer Aguiló*: de la paraula documentada a la paraula digital». A: PÉREZ SALDANYA, Manuel; ROCA RICART, Rafael (ed.). *Actes del Dissetè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Universitat de València, 7-10 juliol 2015). Barcelona; València: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Institut d'Estudis Catalans, 2017, p. 513-518. També disponible en línia a: <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000250/00000090.pdf>> [Consulta: 30 novembre 2022].
- CORREAS, Gonzalo. *Vocabulario de refranes y frases proverbiales (1627)*. Edició a cura de Louis Combet, revisada per Robert James i Maïte Mir-Andreu. Madrid: Castalia, 2000.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear* [en línia]. Palma: Moll, 1930-1962. 10 v. <<https://dcvb.iec.cat/>> [Consulta: 30 novembre 2022].
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana, 2007. <<https://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 30 novembre 2022].
- GARGALLO GIL, José Enrique. «L'edició electrònica del *Refranyer Aguiló*, una mostra de refranys amb cel». A: PEREA, Maria-Pilar; FORTUÑO, Santiago; GIMENO, Lluís (ed.). *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: Fesomies i texts*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2021a, p. 235-254.
- «Germà Colón Domènech (Castelló de la Plana, 1928 - Barcelona, 2020)». *Estudis Romànics* [en línia], vol. 43 (2021b), p. 648-652. <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000299/00000036.pdf>> [Consulta: 30 novembre 2022]. [Nota necrològica]
- *Germà Colón Domènech: Semblança biogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2021c.

- PÀMIES, Víctor. *Paremiologia catalana comparada digital* [en línia], 2020-. <<https://pccddites.cat/>> [Consulta: 21 desembre 2021].
- PEREA, Maria-Pilar; FORTUÑO, Santiago; GIMENO, Lluís (ed.). *Ad perennem magistri memoriam: Germà Colón Domènech: Fesomies i texts*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2021.

Germà Colón Domènech i l'Institut d'Estudis Catalans

De Germà Colón Domènech s'han subratllat algunes de les principals qualitats que el distingiren, entre les quals l'haver estat un treballador infatigable i un home cordialment generós.

En referir-m'hi ara com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), adscrit a la Secció Filològica (SF), vull aprofitar l'avinentesa per a remarcar tres altres trets fonamentals que l'honoraven i en què excel·lí, i dels quals, al meu entendre, no s'ha parlat prou: la fidelitat, la lleialtat i el coratge, virtuts que tenen molt de comú entre si, perquè es fonen i es complementen. Cadascuna duu a les altres dues: la primera incideix sobretot en la voluntat de servei permanent, constant; la segona, en la decisió de seguir disciplinadament els principis i les normes, els llaços, que s'estableixen i que obliguen en les relacions humanes, i la tercera, a no defallir mai en la defensa de la persona o l'entitat a què hom es lliga. Em centraré en la seva peculiar catalanitat valenciana.

Colón era fidel, lleial i coratjós en dues direccions: d'una banda, envers els seus amics i col·legues i, de l'altra, envers les diverses institucions a què pertangué. La seva saviesa, el rigor, el compromís i la formalitat en tot allò a què es lliurava feren que el requerissin moltes corporacions, que volien augmentar llur prestigi amb un investigador tan distingit. Però ell no digué que sí a tothom; em consta feiaentment que algunes no foren ni considerades per ell, ja que dubtava que hi pogués arriscar una adhesió íntegra coherent amb si mateix. En totes aquelles en què ingressà complí escrupolosament: en la Société de Linguistique Romane, en l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, en l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en la Real Academia Española, en l'Institut d'Estudis Catalans, per citar-ne

algunes de principals; s'implicà fecundament en les revistes òrgans de cadascuna: la *Revue de Linguistique Romane*, *Vox Romanica*, *Revista de Filologia Española*, *Estudis Romànics*... Des d'aquesta perspectiva, podem afirmar que Colón ha estat probablement el principal ambaixador de la recerca romanística dels Països Catalans. Ha estat l'estudiós que més i millor ha contribuït en l'estudi i la descripció d'aquest àmbit, juntament amb Joan Veny, de qui tenim la sort de poder gaudir dels resultats d'una tasca ingent i imparable que encara avui en dia realitza; ambdós, amb un coneixement profund del llenguatge en general, encara que el nucli de llurs treballs és la llengua catalana, però, com tots els bons especialistes en l'àrea de la romanística, coneixedors de les principals llengües romàniques i, és clar, de la mare. Colón i Veny han estat un tàndem de rendiment colossal, tant des del punt de vista dels camps en què han treballat, molts dels quals coincidents, com en les relacions amicals que els unien estretament. Fa pocs dies llegia en una entrevista que feren a Joan Veny la seva declaració contundent que no pot ésser un romanista destacat ningú que no conegui bé el llatí; si tenim en compte com es plantegen els plans d'estudi mitjà i superior, temo, doncs, que la filologia i la lingüística romàniques estan tocades de mort. I em permeto ampliar aquesta exigència a qualsevol estudiós que vulgui dedicar-se a la recerca, diacrònica o sincrònica, tant se val, de qualsevol llengua neolatina, encara que no sigui en la visió àmplia i comparativa de tota la Romània. Recordo el que he explicat en altres seus, que em colpí agradablement: quan l'any 1976 se celebrà a Basilea el Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, la presidència i l'organització del qual assumí Colón, el president del Govern cantonal ens oferí una recepció oficial en què recorregué, per qüestions de deferència reivindicativa, a la llengua llatina; la resposta de Germà Colón fou dita igualment en llatí. Aleshores, encara algú era capaç d'utilitzar en un ambient romanista i especialment català la llengua mare, i no anar a parar als braços de l'anglès...

Germà Colón tingué la lucidesa de seguir el camí de formació més adequat per a arribar a ésser el mestre que fou i alhora tenir una visió progressista i àmplia del món, lluny de provincianismes i miopies; des de la ciutat natal, Castelló, fins a Suïssa i el nord d'Europa, retornant, després d'una dedicació professional molt fruitosa a la Universitat de Basilea, una ciutat en què destaquen per la qualitat els estudis de romanística i on deixà una petjada inesborrable en l'aprofundiment d'aquesta branca de la lingüística i la filologia, aplicada a les llengües catalana i castellana. Hi fou reclamat pel qui aleshores era el romanista més reconegut, el suís Walther von Wartburg, el qual percebé clarament la vàlua de Colón en ocasió del VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica, que se celebrà a Barcelona l'any 1953. Wartburg es convertí en el mestre més incident en la formació del nostre homenatjat, particularment en el vessant dels estudis d'etimologia. La fidelitat i lleialtat que n'he subratllat el feren agraït envers totes les contrades en què

visqué, estudià, ensenyà i investigà, i envers tots els seus mentors. No debades, obsequià la ciutat d'origen amb una biblioteca personal d'enorme valor, que duqué a la creació de la Fundació Germà Colón Domènech.

* * *

Em centraré en les seves relacions amb l'IEC i la SF, però em semblava imprescindible la introducció que acabo de fer.

La condició de membre d'aquesta corporació se li atorgà el 1966, quan tenia trenta-vuit anys. Havia d'ésser per força com a corresponent, ja que residia a Basilea des de 1954. Tanmateix, amb aquest estatus ja se sentí obligat a una dedicació molt notable. En una carta amb caràcter d'urgent de l'1 d'octubre de 1980, adreçada al ministre d'Educació i Ciència, Juan Antonio Ortega y Díaz-Ambrona, que signen Ramon Aramon i Pere Bohigas, en tant que secretari general de l'IEC i president de la SF, respectivament, hi diuen:¹

Excmo. Sr.:

En nombre del Institut d'Estudis Catalans, con sede en la ciudad de Barcelona, calle de Montcada 20, institución reconocida oficialmente como corporación académica, científica y cultural, con ámbito que se extiende a las tierras de lengua y cultura catalana, por real decreto 3118 del 26 de noviembre de 1976, tengo el honor de solicitar audiencia a V. E., con la mayor urgencia, para tratar especialmente de la enseñanza de la gramática en el País Valenciano.

La representación del Institut estaría formada por los siguientes académicos: profesor Germà Colón, de Castellón de la Plana, catedrático de Filología Hispánica de la Universidad de Basilea (Suiza); doctor Arcadi García, de la Vall de Uxó (Castellón), historiador y miembro de la Sociedad Castellonense de Cultura; profesor Francesc de B. Moll, de Ciutadella (Menorca), director del *Diccionari català-valencià-balear*, rector del Estudio General Luliano de Palma de Mallorca; profesor Miquel Dolç i Dolç de Santa Maria del Camí (Mallorca), catedrático de la Universidad Autónoma de Madrid; profesor Joan Bastardas i Parera, de Barcelona, catedrático de la Universidad de Barcelona.

Dada la urgencia de los problemas a tratar, este Institut agradecería a V. E. que la entrevista pudiera celebrarse lo más pronto posible.

Le saludan muy atentamente,

R. Aramon i Serra
Secretario General de l'IEC

Pere Bohigas
Presidente de la Sección Filológica de l'IEC

1. Tota la documentació que cito procedeix de l'Arxiu de l'IEC i de la senyora Gemma Boada, tècnica de la SF, que treballà amb Germà Colón. Agraïxo a la senyora Eulàlia Miret, responsable de l'Arxiu, i als seus tècnics, i a la senyora Gemma Boada que m'hagin facilitat l'accés a les dades que il·lustren aquesta intervenció.

En una nota recordatòria manuscrita amb llapis, no signada, però que hem de suposar que es redactà des de la Secretaria de la Presidència de l'IEC, s'hi especifiquen tres punts:

Petició d'audiència al Ministre

a) Escriure demanant-la (vg. lletra del 1/10/80 al Ministre d'Educació)

b) Telefonar a la secretària del Ministre al cap d'un parell de dies i després, si es retarda la contesta, reclamar a la dita secretària. [S'hi escriu el telèfon de la centraleta del Ministeri i el directe del ministre.]

6/10/80 - Secretària: «el Sr. Ministro está preparando una conferencia para dar en la Coruña el día 15; a partir del día 15 empezará a dar audiencias; se les avisará con tiempo.» [És, sens dubte, el que manifestà la secretària del ministre probablement a la Secretaria de l'IEC; l'apunt fa entendre que qui el redactés tenia la voluntat de poder informar literalment d'allò que li comunica.]

El 3 de març de 1971, Colón escrigué a la senyora Montserrat Martí, persona que es consagrà plenament a l'IEC en l'època de la clandestinitat, sobre l'elaboració d'uns fulls lèxics que se li havien encarregat; acaba la carta amb les paraules següents: «Em va saber molt de greu el traspàs del Sr. Artells. Ara encara trobo més bèsties els estirabots moixencs.» [Es refereix a les invectives de l'escriptor Terenci Moix contra el corrector.] S'evidencia que des de Basilea Colón seguia la vida quotidiana d'aquesta casa.

L'any 1979, l'IEC li lliurà el Premi Prat de la Riba, el més qualificat del Cartell de Premis. En una carta del 23 d'abril d'aquell mateix any, el remitent de la qual no hi consta, se li diu:

Estimat Germà:

Una bona notícia! L'Institut ha concedit el Premi Prat de la Riba d'enguany als teus dos volums publicats per Curial. [Es refereix a l'obra excel·lent *La llengua catalana en els seus textos*, Barcelona, 1978.]

Diuen que estàs empicocat, i això em desplaia, perquè temo que no podràs ésser a la nostra Festa anual, que enguany tindrà lloc el dijous dia 3 de maig.

De totesmanera [*sic*], la meua felicitació, els millors records per als teus i una bona abraçada.

El reconeixement que es guanyà Colón entre els membres de l'IEC s'explicita, per exemple, en un telegrama del 18 d'octubre de 1984 del president Enric Casassas i Simó, adreçat al rector de la Universitat de València, en què li diu:

L'Institut d'Estudis Catalans i en particular la Secció Filològica es congratulen investidura de Doctors Honoris Causa per la Universitat de València dels

col·legues Moll i Colon [*sic*] i s'adhereixen a l'homenatge a tan il·lustres persones que aquest acte representa (punt) Jordi Carbonell representarà nostra corporació a l'acte.

Enric Casassas i Simó
President

Abans que es jubilàs l'any 1997, concretament el 1993, preveient el seu regres a Castelló i a Barcelona, la SF, en primera instància, i el Ple de l'IEC el proposaren i elegiren com a membre numerari. En una carta adreçada al secretari general de l'IEC, Joaquim Rafel, a petició explícita d'aquest, datada el 12 de febrer de 1993, Antoni M. Badia i Margarit, president de la SF, li comunica:

Distingit senyor:

En la reunió de la Secció Filològica celebrada el dia 15 de gener d'enguany, hom va aprovar proposar els Srs. Germà Colon [*sic*] i Pere Verdaguer com a membres numeraris de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquell, per la seva competència i el seu coneixement de les qüestions lingüístiques del País Valencià; aquest, per la seva competència i el seu coneixement de les qüestions lingüístiques de la Catalunya del Nord. Essent el número de votants 19, 3 dels quals emèrits, el Sr. Germà Colon [*sic*] obtingué 17 vots i el Sr. Pere Verdaguer n'obtingué 14.

Us saluda atentament,

Antoni M. Badia i Margarit
President de la Secció Filològica

El resultat positiu de la votació en el si del Ple de l'IEC li fou comunicat pel mateix secretari general, en data de 8 de juny de 1993. En data de 20 de juny de 1993, Germà Colón li respon:

Il·lm. Sr. Joaquim Rafel Fontanals
Secretari General de l'
Institut d'Estudis Catalans

Barcelona

Benvolgut col·lega:

Tinc l'honor d'acusar recepció del vostre escrit del 8 de juny de 1993, en el qual em comuniquéu oficialment que l'Institut d'Estudis Catalans ha acordat nomenar-me membre numerari de la seva Secció Filològica. N'estic molt agraït i faré tot el que serà al meu abast per mostrar-me digne de la confiança que em fa l'Institut.

Accepto amb plaer aquest nomenament i us prego, il·lustríssim col·lega,

que feu arribar a tots els membres de l'Institut l'expressió del meu agraïment més pregon.

Us saluda ben cordialment

Germà Colón Domènech

En data d'11 de març, Colón envià, des de Basilea, una altra carta al secretari general de l'IEC, en què, ja sense la fredor de la formalitat, li escriu:

Benvolgut amic:

He tornat ara d'un viatge per Castelló i Alacant, i trobo la teva amable lletra del 25 de febrer.

T'agraeixo molt la felicitació. No sé si la meua contribució a les tasques de l'Institut podrà ésser tan important com tu dius, però m'hi esforçaré al màxim. [...]

No et canso més. Estic aquests dies escrivint uns articles que els diaris de València m'han demanat sobre les publicacions de la «blaveria» i sobre la decisió de l'ajuntament [*sic*] de llevar l'accent de València del logotip de la ciutat... La bogeria d'uns pocs personatges...

A tall d'exemple de la intensificació de les relacions amb l'IEC quan ja n'era membre numerari, però encara estava a Basilea, reporto una carta del 16 de gener de 1994 al president de l'IEC, Emili Giralt, en què li sol·licita autorització per a la reimpressió de l'edició de les *Obres d'Auzias March* (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1912-1914), que preparà Amadeu Pagès, membre corresponent de l'IEC, adscrit a la Secció Històrico-Arqueològica (1945-1952), com a representant nord-català:

Dr. Emili Giralt i Raventós

President de l'Institut d'Estudis Catalans

Benvolgut amic:

Vinc a demanar-te un favor per encàrrec del Consell Valencià de Cultura.

L'edició facsímil que aquesta Institució va fer [...] de les *Obres d'Auzias March* publicada per Amadeu Pagès (Barcelona, IEC, 1912-1914, 2 volums) ja és exhaurida, cosa realment gratificant. Jo he demanat al Consell que se'n faci una reimpressió.

Per això ens caldria la conformitat de l'Institut d'Estudis Catalans, tal com es va decidir en el conveni del 3-VI-1991 signat de part de l'Institut per tu i per Juan Gil-Albert, com a president del Consell.

[...] et quedaria molt agraït a tu i a l'Institut d'Estudis Catalans que donés-siu el vostre acord.

Dins d'uns dies, em permetré de telefonar-te per aclarir millor les coses. Gràcies per endavant i una ben cordial salutació

Germà Colón Domènech

Encara no havien passat quinze dies, el president de l'IEC li contesta:

Benvolgut amic:

En resposta a la teva carta del 16 del mes corrent, em plau confirmar-te per escrit allò que per telèfon ja vam convenir:

L'Institut d'Estudis Catalans concedeix al Consell Valencià de Cultura l'autorització per a reimprimir les *Obres d'Auzias March* publicades per Amadeu Pagès (Barcelona, IEC, 1912, 2 volums).

En casos semblants l'Institut rep 100 exemplars de l'obra, però vista la dificultat econòmica que em plantegeu, potser 50 exemplars seria un nombre raonable.

Desitjo que l'empresa vagi endavant i ja me'n direu el resultat quan ho cregueu oportú.

Rebeu una cordial salutació.

Emili Giralt
President

Barcelona, 30 de gener de 1995

Quan Colón ingressà com a membre numerari a l'IEC, a la SF hi havia un interès especial a reforçar l'espai de la romanística, que ja havia entrat en la crisi que ha anat *in crescendo*. Colón podia amb escreix col·laborar en l'anàlisi històrica de la llengua catalana, al costat d'altres dos grans romanistes: Antoni M. Badia i Margarit i Joan Veny i Clar, ambdós membres insignes de la SF de l'IEC, i Antoni M. Badia i Margarit, director de la tesi doctoral de Colón entorn de la realitat lèxica castellanenca. És superflu que digui que la incorporació plena als treballs de la SF suposà una ampliació rica de la visió general de la Romània. El domini de les llengües romàniques fou metodològicament imprescindible en Colón per a afrontar els problemes d'història lingüística del català i també concretament els de la normativa, que sovint s'esvaïen amb l'observació del comportament del francès, del provençal, del castellà, de l'italià o del portuguès. Estic convençut que la necessitat ineludible d'aquest aprenentatge ardu i complex que permet les comparacions il·luminadores és la barrera principal per a la supervivència de la romanística als nostres dies.

En Colón tingueren una rellevància especial els Estudis Universitaris Catalans, en què despuntava la figura de Jordi Rubió i Balaguer, i en què van cercar formació en la clandestinitat diversos estudiosos que eren membres de l'IEC o que hi tenien relacions ben estretes, a través dels quals Colón coneixia a fons les tasques que s'hi feien i l'esperit que hi regnava.

La seva trajectòria vital li havia facilitat la separació adequada entre l'amor a totes les llengües, perquè són un patrimoni incomparable de la humanitat, i les conteses de vegades molt dures que algunes havien de patir. Òbviament, era del tot conscient del (pre)domini de l'italià sobre el català de l'Alguer, del francès so-

bre el català de la Catalunya del Nord i del castellà sobre el català a l'Estat espanyol; manifestà sempre una enèrgica indignació respecte a la subordinació lingüística a què hem estat i estem sotmesos. Però mai no va deixar d'estimar profundament, sense restriccions, l'italià, el francès i el castellà, ni d'estudiar-los, cadascun per separat i tots en contrast; no fou enemic de cap llengua, perquè no confongué les polítiques lingüístiques de grans estats amb les llengües respectives. L'amor que sentia per totes les paraules, tant se val a quin sistema pertanyessin, distingia, nogensmenys, el català com a única llengua pròpia seva i de tots els Països Catalans.

En aquesta línia, a la SF fou un mestre a separar la influència del castellà en la llengua catalana per raons de convivència no conflictiva, de veïnatge, de la que procedeix de les seculars situacions opressives i hostils. En un altre sentit, ens feu adonar, amb raons irrefutables, amb quina facilitat hom qualifica prejudicialment de barbarismes del castellà solucions que es documenten en el català des dels orígens o des dels segles XIII i XIV, i que, en conseqüència, són del tot genuïnes. Recordo, per exemple, les reiterades ocasions en què m'explicà la seva perplexitat que la SF no acceptés la forma *apoiar*, que ell havia estudiat a fons i que estava del tot convençut que no tenia res a veure amb el castellà (més endavant, tornaré a la posició de Colón sobre aquest terme); es queixava, semblantment, que s'haguessin acceptat els «monstres» —deïa— *triomfi* i *triomfar*, en lloc de *triumfi* i *triumfar*. El coneixement pregon de la història lingüística del català i la perspectiva sociolingüística li atorgaven l'autoritat per a rebutjar el veto a l'entrada al diccionari de segons quins castellanismes; era extremament delicat en aquesta qüestió, que no l'ofuscà mai de reconèixer en l'espanyol un idioma instrumentalitzat políticament per sotmetre i minoritzar la llengua catalana. Això no obstant, no caigué en l'equívocació de menystenir un idioma a causa de la repulsió respecte a qui i com es governa el territori d'on és propi.

Colón aportà aquest tarannà d'exemple d'objectivitat desacomplexada i de capacitat de destriar el blat de la palla. Que aquest capteniment no responia ni a cap concessió gratuïta ni a mirar de guanyar-se el benefici de ningú es palesa diàfanament en el fet que fou contundentment i explícitament refractari a les actituds sovintejades des del Govern de l'Estat espanyol i des d'altres institucions exògenes, però també endògenes, d'hostilitat contra la llengua catalana i, d'una manera especial, contra la seva unitat en tots els Països Catalans. Dic també endògenes perquè sabé discernir que no tots els mals ens venen de fora, sinó que també cal estar alerta als que són causats des de la mateixa comunitat de llengua catalana, i, per a més honradesa, es mostrava indignat especialment pels brots secessionistes del País Valencià, el seu territori de naixença i, doncs, més pròxim, i els denunciava obertament, essent conscient que els retrets sense palliatius li havien de provocar, com de fet li provocaren, hostilitats respecte a la seva persona.

Germà Colón, en els plens de l'IEC, i sobretot de la SF, fou sempre un model impecable de devoció per la llengua catalana; professà una veneració especial per la varietat valenciana, una de les més rellevants històricament des dels orígens, però abominava amb duresa les referències que la presentaven i encara avui la presenten com un idioma distint del català, tant si eren fruit de la ignorància, com si ho eren d'interessos polítics malèfics, distinció en què solia insistir amb una gran perícia, no exempta de passió i sovint d'ironia. Altrament, també a la SF contribuí decisivament i amb igual vehemència a refusar qualsevol indicatiu de menyspreu o de supremacisme de cap dels dialectes de la llengua: per a Colón tots són igualment importants, cadascun amb la història pròpia i, doncs, amb la incidència social particular; partia, en suma, de la idea que cap idioma no existeix si no és com una suma de variacions lèxiques, gramaticals, fonètiques, que a la fi li donen cos i realitat. A fe que una bona quantitat de variants han fet bon camí des de la SF gràcies al seu impuls i a la seva defensa, i tenen ja cabuda en el *Diccionari* per la seva infatigable insistència. No cal remarcar fins a quin punt una visió lingüística en aquest terreny com la seva és substancial en el si de l'acadèmia de la llengua catalana i en l'elaboració de la normativa.

Es mostrà sempre conscient que la cohesió del català era imprescindible, com ho era, paral·lelament i amb relació directament proporcional, la cohesió dels territoris i els ciutadans a què pertany. Defensava a ultrança que la preceptiva lexical i gramatical es fes tenint en compte que solament serveix si és assumida per tots els parlants, els quals, doncs, s'hi han de sentir identificats mitjançant el reconeixement de la presència ponderada de trets característics i distintius de tot el seu àmbit. Aquesta convicció sabé fer-la encaixar com ningú més amb la necessitat peremptòria que tota llengua ha de mantenir la genuïnitat.

Colón no entengué què volia dir que la confecció de la norma s'hagués de supeditar a fer fàcil una llengua. Era tan expert en la fixació de qualsevol idioma, que sabia que aquesta pretensió que darrerament ha reviscolat solament pot justificar-se per la ignorància respecte a allò que són totes les llengües del món que han arribat a desenvolupar l'escriptura.

Per a la SF ha estat un paradigma de pulcritud en l'ús personal del català: gens artificios, sempre adequat. És un autèntic goig llegir Colón, més enllà dels continguts de què tracti, perquè, per envitricollats que siguin, la seva prosa és clara, entenedora; no amaga emocions i fa patent un respecte insòlit a la preceptiva. Barreja correcció i idoneïtat amb una naturalitat gens freqüent; maneja amb gran habilitat els recursos de tota índole; distingeix els registres, i sap, alhora, deixar-hi sempre l'empremta de la valencianitat originària.

Per a ell, en l'elecció del cos lexical cal aplicar-hi, entre d'altres, dos grans criteris: el que concerneix a l'àmbit geogràfic on s'usa i el de la història lingüística, però ponderadament; és imprescindible analitzar les circumstàncies de tota mena

per què travessen els mots des dels orígens del català, en l'oralitat i en l'escriptura. He llegit en la semblança de Germà Colón que ha escrit José Enrique Gargallo que, a l'hora de triar en què volia formar-se com a especialitat, dubtà entre la lingüística i la filologia o la història, i que va decidir-se per l'estudi de les llengües. No he de desmentir-lo, és clar, perquè així és com fou; tanmateix, penso que cal matisar que, per la metodologia que emprà i els punts de vista des dels quals estudiava els problemes lingüístics, va saber cercar magistralment i sistemàticament la sintonia de la història amb la filologia i la lingüística, i viceversa. Sabé, doncs, no abandonar cap de les dues predileccions que l'atragueren més intensament: fou historiador i lingüista i filòleg, perquè passà sense excepcions pel filtre històric qualsevol anàlisi de les llengües i els parlars. En un altre sentit, per a Germà Colón no hi ha una història interna i una d'externa de les llengües: hi ha una sola història, que contrasta fets i conseqüències de manera interdependent. Si a aquesta capacitat li afegim la destresa i el gust que tenia per la comparació, en resulta una manera completa i insòlita de veure la realitat dels idiomes i les varietats, amb la garantia de no esbiaixar-la. Així, per exemple, evita de caure en la confusió en què sovint incorren els filòlegs de pensar que la distribució coetània de la variació dialectal de la llengua catalana és exactament la mateixa des de la seva configuració; no: resultats que avui caracteritzen el català de tal o tal territori, ho foren d'uns espais que després s'han restringit o s'han eixamplat. Si abandonem aquesta visió, les afiliacions de documents a una part o altra dels Països Catalans actuals molt sovint no correspondran a la realitat històrica. Colón combinà la sincronia i la diacronia, perquè partia de l'evidència que tot és història, també la sincronia; com diferencià apropiadament oralitat i escriptura en la producció dels missatges, i, doncs, llengua i literatura. No es deslligà mai tampoc del mètode del contrast entre idiomes d'una mateixa família o, fins i tot, de famílies diferents, de vegades molt diferents, com és el cas de l'àrab o el berber. Heus ací per què, entre els lexicòlegs i lexicògrafs, pocs han aportat tant com ell al coneixement sòlid històric del lèxic català dins la Romània.

* * *

Com que la dedicació de Germà Colón als treballs de l'IEC, i més concretament als propis de la SF, fou particularment fructuosa, em limitaré a enunciar solament quatre exemples en què he tingut l'honor d'acompanyar-lo, com a membre i com a president de la SF.

La revista *Estudis Romànics*, fundada per Ramon Aramon i Serra, emprengué una segona etapa gràcies a la iniciativa i empena de Joan A. Argenter en tant que president de la SF (1995-2002), conscient de la conveniència de fer-ho, tenint en compte la competència en aquest àmbit d'alguns membres. Aquesta nova època

estigué sota la direcció d'Antoni M. Badia i Margarit i de Joan Veny i Clar. Germà Colón formà part del Comitè de Redacció. Des del mateix comitè, soc testimoni de com en foren, de decisives, les seves aportacions en tots els sentits: tria d'articles i de l'apartat de la miscel·lània, classificació en llur edició, opinions personals sobre els continguts, equilibri entre filologia i lingüística, d'una banda, i, de l'altra, literatura; suggeriments de les recensions que hi calia fer i persones adequades per a elaborar-les; informació sobre la bibliografia rebuda, la crònica i les necrològiques. Sense la coneixença extensa i detallada de les obres i dels autors d'arreu dedicats a la romanística, no hauria estat possible aconseguir la participació a *Estudis Romànics* dels millors experts, amb la majoria dels quals tenia, com els directors, relacions directes. *Estudis Romànics* continuà la vida amb l'impuls cabdal d'aquestes tres figures capdavanteres i és avui la publicació internacional de la romanística per excel·lència de tots els Països Catalans, insígnia altament prestigiosa de l'IEC.

Una segona activitat que vull destacar és la recuperació del magnífic discurs de recepció a la Real Academia Española (RAE) que pronuncià justament qui fou el primer president de l'IEC (1907-1915), Antoni Rubió i Lluch, en què es refereix a la unitat i al nom de la llengua, un tema que interessà particularment Germà Colón: *Del nombre y de la unidad literaria de la lengua catalana. Discurso leído ante la Real Academia Española en la recepción pública del Sr. D. Antonio Rubió y Lluch el día 23 de marzo de 1930* (ed. a cura de Germà Colón Domènech, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2004). Essent jo president de la SF, em feu adonar de la importància del text de Rubió i, per tant, de la conveniència que fos reeditat, perquè altrament restaria ignorat en el fons de les publicacions de la RAE. Li vaig demanar que s'ocupés de l'edició; com sempre, acceptà. En la introducció es mostra molt convençut de l'actualitat de les paraules que Rubió pronuncià (l'any 1930!), i hi expressa la lleialtat i fidelitat a l'IEC, en el reconeixement sense palliatius de la condició d'acadèmia de la llengua catalana de tots els Països Catalans. Respecte a una al·lusió molt entusiasta que Rubió fa sobre la importància de la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906, de la creació l'any següent de l'IEC i de la SF l'any 1911, en què subratlla la unió entre rossellonesos, principatins, valencians, balears i algueresos, Colón, ponderat i punyent, rebaixa, més de setanta anys després, l'eufòria i es lamenta que als nostres dies «[...] se ignoran olímpicamente las disposiciones que no convienen. No se tienen presentes ni el Real Decreto 3118/1976, del 26 de noviembre, por el que se concede al Institut d'Estudis Catalans facultad normativa en todo el dominio lingüístico» (p. 19). Els aclariments i les ampliacions de Colón al parlament de Rubió, l'enriqueixen i el contextualitzen molt encertadament.

Les altres dues aportacions que he deixat per al final són dos treballs també de rescat i de projecció exterior de dos autors de la categoria de Lluís Faraudo de

Saint-Germain i Marià Aguiló i Fuster; el primer, membre de l'IEC (per cert, militar, general de brigada, circumstància que en algun moment de dificultats polítiques serioses de l'IEC serví per a apaivagar-les, davant el desconcert de les autoritats incompetents que un militar formés part d'una corporació com la nostra i es dediqués, valga'ns Déu, a estudiar la llengua catalana).

Colón coneixia la riquesa del recull lèxic que Faraudo feu a partir de documentació i d'obres antigues de caràcter variat i, doncs, de registres lingüístics distints: cançoners, ordinacions, inventaris... i peces capitals de la literatura medieval catalana, com les cròniques de Jaume I, Muntaner, Desclot i Pere el Cerimoniós, o d'escriptors com Antoni Canals, Bernat Metge, Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, Ausiàs Marc, Joanot Martorell... Com en el cas del discurs de Rubió que acabo d'esmentar, em plantejà que se'n preparés l'edició. No era fàcil, perquè no era tan simple, i, més trivialment, per raons econòmiques, sobretot en el sentit que el projecte necessitava suport de recursos humans i molt més temps per a l'elaboració. Era difícil no deixar-se seduir per Colón, perquè sabia explicar l'interès dels objectius que entenia peremptoris, però principalment perquè qui el coneixia era conscient que qualsevol treball que aconsellava que es fes era interessant i que, posat a les seves mans i sota la seva direcció, es partia d'una garantia de rigor i de compliment de compromisos. Amb tota la traça de què vaig ésser capaç, vaig obtenir el vistiplau de la Presidència de l'IEC. La recerca de Colón es materialitzà en el volum *'Vocabulari de la llengua catalana medieval' de Lluís Faraudo de Saint-Germain. Una selecció* (Germà Colón Domènech, dir., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2022). Una tria que va acompanyada d'aportacions de diversos autors que en fan la presentació, la remarca de la transcendència de l'obra i els criteris d'edició. Els estudiosos de la història del lèxic català tenen a l'abast un fons que és un tresor que finalment Colón desamagà per treure'l a la llum. L'amor a les paraules, a totes les paraules de totes les llengües, que sentia Germà Colón trobà un desfogament capital en l'ordenació de les cèdules lexicogràfiques del buidatge d'obres medievals catalanes, deixades a l'IEC per Lluís Faraudo; un darrer fruit saborós de la vida científica del savi, que li permet d'afirmar que la riquesa ingent del material de Faraudo hauria facilitat que grans lexicògrafs com Alcover i Moll i Coromines afinessin encara més en allò que conclouen les obres respectives. Colón hi ha volgut respectar al màxim la tasca de Faraudo, i ha procurat de no corregir ni modificar allò que no calia. Amb aquesta aportació col·labora a enlairar l'interès de la lexicografia catalana, que, segons ell mateix diu en la presentació, és una de les més importants de la Romània i la més important de la península Ibèrica. Els setze cedularis de Faraudo es guarden a l'IEC com a herència seva, i ara, sortosament, estaran a la xarxa, a l'abast dels investigadors.

L'altra labor a què vull referir-me és la de la digitalització del *Refranyer Aguiló*, per tal de penjar-lo també a la xarxa i potser fer-ne una edició en paper; un con-

junt riquíssim de parèmies dels Països Catalans que Marià Aguiló aplegà durant la seva vida. Colón ens parla d'uns quaranta mil refranys, entre els que Aguiló anotà personalment i directament i els que llevà d'altres fonts. L'any 2015 Colón explicava que estaven treballant amb les cèdules de la lletra E. Probablement és la darrera iniciativa que tingué i que posà en marxa. També la proposta d'endegament d'aquest projecte em fou feta en tant que president de la SF, però no mitjançant Germà Colón, sinó a través del nostre estimat i enyorat Josep Massot i Muntaner, de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC, qui me'n parlà pensant ja en la figura de Germà Colón com a director. Colón accedí a la sol·licitud, perquè entenia que calia que fos divulgada l'obra d'Aguiló, ja que es tracta d'un estudiós excel·lent en les aportacions a la història de la llengua catalana. Tal com afirma Maria-Pilar Perea, sia la tasca que havia fet Faraudo, sia el diccionari Alcover-Moll, aprofitaren eficaçment el *Diccionari Aguiló*, inacabat, que, des de l'IEC, Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu publicaren. Després d'haver-ne parlat àmpliament amb Josep Massot, Colón confessava que veia difícil la realització dels propòsits. En un correu electrònic a Gemma Boada, tècnica de la SF, del 23 de gener de 2013, li reconeix: «He rebut ara la resposta de Massot sobre el refranyer. Te la poso ací baix. Penso que serà una Miscel·lània difícil». Tanmateix, les dificultats no desanimaven Colón, més aviat l'incentivaven; com més complex veia un objectiu, més ganes tenia d'afrontar-lo. I així fou en el cas del *Refranyer Aguiló*. A propòsit d'un treball com aquest, que s'inicià l'any 2010, no vull deixar de dir que una altra virtut de Germà Colón que demostra la joventut permanent del seu esperit fou la voluntat d'entrar a fons en el coneixement del maneig de la tecnologia més avançada, i val a dir que, sens dubte amb l'ànim constant i la perícia de la seva esposa, Maria-Pilar Perea, Colón treballà sempre amb una habilitat sorprenent mitjançant programes i tècniques que dominava del tot.

* * *

El coratge i l'esperit insubornable de Colón no tenien espais per a la llicència. En un discurs que pronuncià per invitació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), en commemoració del setantè aniversari de les *Normes* de Castelló (es tracta del mecanoscrit que es guarda a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, que Colón intitulà *Les Normes de Castelló*; consta de vuit pàgines i el preparà per llegir-lo a l'acte de commemoració de les *Normes* de Castelló, l'any 2002; p. 1, primer paràgraf, línies 3 a 5), hom hi podria esperar una mena de cortesia que el frenés a dir-hi segons què; doncs no, ja arrenca amb un supòsit agosarat: «una persona com la qui vos parla [...] ha passat la vida defensant una visió del valencià potser no compartida per tots els acadèmics [de l'AVL]». Continua: «Tant de bo [...] que l'ortografia, la morfologia o el lèxic deixen de ser instruments de la nostra divisió,

del nostre enfrontament» (text de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans *Les Normes de Castelló*, p. 1, darreres dues últimes línies). No abandona la sinceritat segurament incòmoda, quan afirma:

[...] i, perdoneu-me, era, i encara ho sóc, prou escèptic sobre l'AVL [...]. Quan es va decidir la creació d'esta Institució, em va fer un efecte deplorable el subterfugi perifràstic per definir el valencià i el seu caràcter [...] en lloc de qualificar les coses pel nom, és a dir que el valencià és una variant de la llengua catalana, com variants són també el mallorquí, el lleidatà o el barceloní. (Text de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, *Les Normes de Castelló*, p. 7, línies 27 a 35)

He anunciat que tornaria sobre la forma *apoiar*. Ho faig en aquest context, perquè Colón l'esmenta en aquest parlament que li fou demanat des de l'AVL. Hi fa gala justament de la lleialtat i fidelitat sense esclatxos a l'IEC, per damunt de qualsevol convicció personal; endemés, tàcitament, hem d'entendre que no acceptà de cap manera altra autoritat lingüística, per molt que fos emparada per la llei. Amb una modèstia de savi especialment allixonadora, si tenim en compte que ell és un ciutadà del País Valencià, declara:

Mireu, estic convençut, sé positivament, perquè he estudiat a fons el tema, que la paraula *apoiar* és totalment acceptable en la nostra llengua amb igual dret que *apoyar* en castellà. No són genuïns, penseu que la normal del llatí *PODIARE* és *pujar*. Són un calc de l'italià *appoggiare* 'pujar un puig', o del francès *appuier*, però els savis que feren les normes cregueren que el nostre *apoiar* era un castellanisme inacceptable i van bandejar-lo del nostre vocabulari escrit, tot recomanant *donar suport* o *recolzar*. **Doncs, jo, bé que la trobe a faltar, no escriuré mai *apoiar* fins que l'autoritat acadèmica de l'IEC predrà la decisió d'admetre eixa paraula, la norma m'ho impedeix.** (Text de l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, *Les Normes de Castelló*, p. 5, línies 31 a 39; la negreta és meua)

Immediatament abans, té interès a recalcar: «[...] insistesc que les normes s'han dictat o s'han aprovat per complir-les, ens agraden o no».

La darrera frase del discurs de celebració és la següent: «I ara acabe jo: no separem el que per naturalesa és i sempre ha sigut una unitat i que és a la base de les *Normes de Castelló*».

Ningú que hagi conegut prou Germà Colón no deixa de subratllar-ne el tarannà bonhomíós. Sense enfarfegaments, però amb el toc que creia que calia en cada moment; sempre, educat, elegant, fi, distingit, respectuós. Però també, divertit, rialler, jugant amb els dots de comunicació riquíssims que tenia i a què m'he referit en parlar de la seva prosa. Ara: aquest capteniment no fou contradictori amb el to seriós, greu, contundent, de vegades indignat davant paraules i fets de l'indole que fos que considerava que no eren de justícia.

A la SF de l'IEC tingué ocasió de demostrar aquesta varietat de reaccions segons les circumstàncies; d'una manera especial, en la discussió sobre les qüestions estrictament lingüístiques, s'enfadava sense amagar-se'n quan en qualsevol debat a la SF jutjava que no es tenien en compte fenòmens històrics determinants, que ell havia descobert en la investigació; quan s'hi parlava de situacions sociopolítiques, per les quals s'interessava més que hom no pugui pensar, tractava amb duresa, no exempta mai de l'elegància i la ironia, actituds que intentaven fer mal a la integritat de la llengua catalana. Un capítol ben particular, el constitueixen les polèmiques de vegades aspres i feridores amb el també membre de l'IEC Joan Coromines. Germà Colón responia sense complexos a afirmacions arbitràries i d'ofensa personal, però, per l'honradesa que el distingia, mai no deixà de reconèixer, en públic i en privat, la magnitud de la saviesa de Coromines, la feinada que feu i els coneixements que aportà a la història de la llengua catalana i castellana. Quan alguna tesi sobre l'etimologia o la filiació d'un mot o l'autoria d'una obra li semblava escabellada, es negava rotundament a cap concessió: basta seguir la participació en la polèmica sobre l'autoria de *Curial e Güelfa*. O la que tingué amb Antoni M. Badia i Margarit, membre també de la SF, sobre les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers i pagesívols*. O, més genèricament, la intervenció definitiva en el debat sobre el fals problema de la subagrupació romànica de la llengua catalana, en què sabé endevinar intencions malèvoles respecte a la consideració de la llengua catalana. Colón no s'enfadava amb ningú que defensés qualsevol fenomen lingüístic, però rebutjava categòricament si expressava conductes volgudament ofensives.

Sempre, a la percaça d'aclariments sobre els dubtes, per petits que fossin; una peculiaritat que enfortia encara més la solidesa de les tesis que elaborava. En una carta a Montserrat Martí, que li escriví des de Basilea, datada el 31 de juliol de 1987, li demana informació sobre el mot *pernil*:

Senyoreta Montserrat Martí i Bas
Barcelona

Estimada amiga: Et deu sorprendre aquesta lletra. Perdona les dèries d'un aprenent de filòleg...

T'escric perquè tu ets testimoni d'una conversa interessant. Recordo que per aquells heroics anys 50, al pis de l'*Avenida José Antonio* núm. 600, un dia vaig coincidir amb la teva germana. Tots tres enraonàvem de castellanismes, etc. Si hom diu *parrillada*, *membrillu*, i també *jamon* (en lloc de *pernil*). Jo em vanava que a Castelló tothom deia *pernil* i que això de *jamon* no se sentia mai, contràriament al que passava a Barcelona.

Ara que estic estudiant la família del *bacó*, *pernil*, *cuixot*, *perna* i companyia, alguns amics barcelonins em neguen categòricament que a llur ciutat hom hagi mai emprat *jamon*... quan a la meva despesa del carrer Girona, gent ben catalana no usava altre mot. Això em posava ben desficiós, car aleshores jo

era més purista que no pas ara. Potser que amb l'autonomia, el vitand *jamon* hagi estat desterrat. Tant de bo!

Tu em podries confirmar aquella conversa, si te'n recordes? O altrament podries dir-me que també vas sentir *jamon* per aquells anys? Gràcies i disculpa'm la molèstia. [...]

Dóna, si us plau, molts records al Sr. Aramon: mai no el trobo quan vinc. Espero tenir més sort a l'octubre, si Déu vol i també espero reveure't.

Ben cordialment teu

Germà Colón

Dins la SF, on convivim persones d'edats diverses, va mostrar-se equànime en el tractament: mestres i deixebles seus li mereixien el mateix interès i la mateixa atenció; als membres més joves, si de cas, a l'amabilitat d'escoltar-los i atendre'ls, hi afegia la transmissió d'ànims perquè treballessin sense descans, o bé els suggeria qüestions d'interès fosques o del tot desconegudes que s'havien d'estudiar per a la consolidació del saber de la història de la llengua catalana.

Si en les aportacions ingents mitjançant els seus llibres i articles, les seves conferències, lliçons i intervencions, destacà com un dels més fermes defensors de la unitat de la llengua catalana, hom pot imaginar fins a quin punt actuà positivament en aquest aspecte en el si de l'IEC. Amb ell s'acompleix l'aparent paradoxa que, com més hom estima les variacions grans o petites que siguin d'una llengua, més se'n defensa la cohesió. Hi deixà una petjada exemplar de la idea de la compatibilitat del català. Avui, a la SF se sol donar protagonisme, jo crec que sense fonament i amb el risc de possibles dispersions perilloses, a conceptes com *policentrisme* i *inclusió*. Doncs bé, he de remarcar amb èmfasi que Germà Colón, en canvi, mai no dubtà que la SF i l'IEC han estat i són institucions del tot inclusives i policèntriques des dels orígens i sense solució de continuïtat, estatutàriament; acullen representants de tots els Països Catalans sense excepció; l'IEC té seus i delegacions a Castelló, a Alacant, a València, a Palma, a l'Alguer, a Lleida, a Perpinyà, etcètera.

Germà Colón Domènech passà hores i hores treballant en aquesta seu. No escatimà ni temps ni aplicació en totes les activitats pròpies de la corporació, fins i tot més enllà del que li permetia la salut en els darrers anys. El 21 de gener de 2013, escriví a Gemma Boada: «Els exàmens d'aquest matí no han anat bé com esperàvem. Demà tampoc no vindré i no sé si vindré dijous. Haig de prendre oxigen».

Un membre modèlic per l'estimació que li mereixia la SF i l'IEC, en tant que símbols principals de la llengua, la cultura i la ciència dels Països Catalans.

Tot l'honor al professor doctor Germà Colón Domènech!

JOAN MARTÍ I CASTELL
Secció Filològica

Presentació del *'Vocabulari de la llengua catalana medieval'* de Lluís Faraudo de Saint-Germain

Vull començar la meva intervenció agraïnt la gentilesa de la presidenta de l'Institut d'Estudis Catalans, Teresa Cabré, i del president de la Secció Filològica, Nicolau Dols, per haver organitzat aquesta sessió en memòria del meu, del nostre, estimat Germà Colón Domènech. I la memòria, en aquest acte de record, esdevé el mirall on fem reviure, on retrobem, la persona estimada ara absent. Es tracta d'un homenatge a la seva persona i a la seva obra, que agraeixo ben de cor, però que m'omple d'un profund enyorament.

Vull agrair també les intervencions que m'han precedit, sorgides de l'afecte coral dels col·legues i amics de tants d'anys: els doctors Joan Veny, Antoni Ferrando i Lluís Gimeno Betí, la doctora Beatrice Schmid i els doctors José Enrique Gargallo i Joan Martí i Castell, que han glossat diverses facetes de la fructífera vida d'en Germà.

I agraeixo novament, tant a la doctora Cabré com al doctor Dols, i també al doctor Gargallo, haver fet possible la publicació del volum que ara presentem, i que serveix per tancar el cercle d'aquest projecte, el *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval* de Lluís Faraudo de Saint-Germain, al qual el doctor Colón va dedicar molts anys d'esforços, però també d'il·lusions, tant des de les dependències del mateix Institut d'Estudis Catalans, com, en els darrers anys de la seva vida, des de casa nostra.

I, encara, en el capítol dels agraïments, no puc deixar d'esmentar les col·laboracions successives de les persones, algunes de les quals han estat antigues alumnes meves, que van participar en el projecte en diversos períodes, tot introduint les cèdules en la base de dades per tal que l'objectiu que es proposava es fes una realitat: Elisabet Collellmir, Montserrat Blanch, Roser Marí, Elisabet Coro-

minas i, especialment, Gemma Boada, amiga i fidel col·laboradora aquests últims anys, la qual, amb entusiasme i constància, ha vetllat per la qualitat de les transcripcions i de les remissions dels lemes i s'ha interessat per tots els aspectes pragmàtics del projecte.

De tots és sabut que el professor Colón va conrear, amb solvència i amb rigor metodològic, entre altres àmbits, la lexicografia, l'etimologia, la traductologia i l'edició de textos. Com a estudiós del lèxic, va destacar sempre pel fet de basar les seves recerques en l'objectivitat del testimoni que aporten els documents, de manera que s'hi endinsava, i els contrastava, per poder examinar detalladament l'evolució de les paraules, i per esbrinar-ne, en la mesura que fos possible, l'etimologia, tot defugint les propostes etimològiques arriscades, inventades o no documentades. Aprofito la referència a aquesta disciplina per donar, molt breument, veu a les seves paraules. Qui millor que ell per definir quina és la comesa dels estudis etimològics, ara tan en davallada perquè hi ha pocs estudiosos amb la formació necessària per dur-los a terme. I cito: «etimologia significa veure què hi ha de veritat en els mots. *Ετυμος* en grec vol dir 'vertader'. Els etimòlegs han de buscar la veritat que s'amaga dintre de la paraula» (Laia Martín, «Amb el rigor i l'exactitud per divisa. Entrevista a Germà Colón», *Escola Catalana*, núm. 425 (desembre 2005), p. 28-35). I aquest va ser sempre el seu objectiu. I amb aquest mateix esperit és que, algun cop, fruit de noves investigacions, rectificava l'origen d'algun dels termes que havia estudiat.

Tots els treballs del professor Colón estan impregnats d'uns profunds coneixements, resultat d'una sòlida i continuada formació. Però, alhora, aquest savi era extremament humil i senzill, sempre amb el desig de continuar el seu aprenentatge per emplenar, com ell deia, les seves llacunes. Em meravella, ara que tanco l'edició d'un seu volum de textos inèdits i dispersos, l'extensió i l'amplitud de la seva erudició, el cúmul de referències a nombroses fonts bibliogràfiques que posen en relació el català amb altres llengües i altres literatures amb la voluntat d'examinar-ne els horitzons. Ell considerava tots els idiomes una riquesa. Al romanista amb majúscules que era (estic segura que, si ara hi fos, ben poc amic de les lloances, es regiraria a la cadira, i em faria un senyal perquè callés), l'enriquia el coneixement de les llengües romàniques (i no romàniques), i gaudia en superar el repte que l'origen i l'evolució dels mots li plantejaven. Ara ens hem de plànyer, com va escriure l'amic Pedro Álvarez de Miranda, que hagi desaparegut el darrer representant de la gran tradició dels estudis de filologia romànica a Europa.

És cert que, iniciat en l'estudi de les varietats vives de la llengua catalana —d'aquí la seva tesi doctoral, *El parlar de Castelló*—, per qüestions personals i pràctiques, el professor Colón va reorientar les seves recerques cap a l'estudi de la llengua antiga. D'alguns dels seus treballs, n'estava especialment orgullós: penso, per exemple, en el periple de la publicació dels onze volums dels *Furs de València*,

editats en col·laboració amb el jurista Arcadi Garcia, i, en morir aquest, a la fi del volum vuitè, amb la contribució de Vicent Garcia Edo, i també en el *Llibre del Consolat de Mar*. I igualment n'estava satisfet, «pagat», com ell hauria dit, de l'estudi, basat en el capítol 16 de la primera part de l'obra, sobre les primeres traduccions europees del *Quixot*. Aquest petit volum en alemany, que l'any 2005 va traduir al castellà, i que fou publicat per la Universitat Autònoma de Barcelona, roman encara en el seu escriptori, al costat del seu ordinador, i el tenia ben a mà per consultar-lo. Es tracta d'un volum on també es destaca la seva faceta de mestre i en el qual van participar els estudiants del seminari de filologia romànica de la Universitat de Basilea. I, des d'aquesta perspectiva, prenen tot el sentit els mots que li va adreçar Francesc de B. Moll en el segon volum de les seves memòries, *Els altres quaranta anys*, quan va dir que el professor Colón era, i cito: «un dels filòlegs més benemèrits de l'expansió catalana a les universitats estrangeres» (Francesc de B. Moll, *Obres completes de Francesc de Borja Moll*, vol. 1, *Escrips autobiogràfics*, Mallorca, Moll, 2003, p. 559).

En Germà afirmava que en matèria d'etimologia i d'història lèxica no està tot fet; resta encara molt de camp per conrear, molt per estudiar. Els diccionaris de caràcter històric són instruments fonamentals per indagar i aprofundir en la història del lèxic, i el català es pot vanter de tenir-ne diversos: el *Diccionari Balari*, per bé que incomplet; el *Diccionari Aguiló*; el *Diccionari català-valencià-balear*, tan admirat per en Germà, com també ho foren els seus autors, Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines.

És cert, però, que, tot i ser de consulta obligada, la informació que contenen aquestes obres, en general fruit del despulament parcial de textos, és relativa, i el mateix Germà afirmava que «[n]o ens hem d'accontentar amb una primera documentació i abandonar la persecució del lexema» (Germà Colón Domènech, «Lèxic del català antic», a *Escrips inèdits i dispersos*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 2023, p. 347), o bé, referint-se als cultismes, «[t]ot el que direm respecte als cultismes es troba sota el signe de la provisionalitat (en realitat es troba així tot el vocabulari de la llengua)» (Germà Colón Domènech, «Al voltant dels *Furs de València*», a *Escrips inèdits i dispersos*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 2023, p. 224). De manera que treballs com els materials de Lluís Faraudo de Saint-Germain constitueixen aportacions substancials a la història del lèxic català i, alhora, són un complement necessari de les obres esmentades. Amb aquesta finalitat, el mateix professor Colón va dirigir també el *Glossari de glossaris* de la col·lecció de textos medievals catalans «Els Nostres Clàssics» (ENC), que és el resultat del buidatge de tots els glossaris de les obres antigues publicades en aquesta col·lecció de l'Editorial Barcino des de 1924 i, suposadament, de les que continuen publicant-se, i que, des de fa uns anys, es pot consultar a Internet.

Lluís Faraudo de Saint-Germain, que va combinar la seva carrera militar amb l'estudi de la llengua antiga, fou un bibliòfil destacat que es va dedicar a despullar nombrosos textos antics de tipologies diverses, malgrat que no feu aquesta tasca de manera integral. En els seus fitxers, s'hi troben referències tant a textos literaris (obres de Bernat Metge, Antoni Canals, el *Tirant lo Blanc*, les *Cròniques*, els *Sermons* de sant Vicent Ferrer, l'*Spill*, etc.) com a documents utilitaris (cartes, disposicions administratives, processos, inventaris o ordinacions). El volum de les obres buidades és considerable, com es pot comprovar en l'extensa bibliografia que tanca el llibre que presentem. I el professor Colón emprengué la tasca de revisar aquests materials, que contenen no sols un bon esplet de mots i locucions, sinó també d'interjeccions i exclamacions i d'onomatopeies, alguns —la majoria— ja en desús actualment. La finalitat última era digitalitzar-los, per tal que fossin difosos i consultables a través d'Internet. I aquest és un altre aspecte que també el va caracteritzar. Mai no va fer escarafalls, ans al contrari, a les noves tecnologies: sempre era amatent a totes les novetats informàtiques, i especialment a les que es podien aplicar a l'estudi o a la descripció de la llengua, i en particular del lèxic, com testimonien alguns dels seus treballs.

El doctor Colón sentia una profunda simpatia per Lluís Faraudo, company de la Secció Filològica, traspasat l'any 1957. I estic segura que va saber encomanar aquest sentiment, com crec que em confirmarà Gemma Boada, a les seves col·laboradores. En Germà explicava que Faraudo va llegar a l'Institut d'Estudis Catalans, en morir, una casa, que ben aviat aquesta corporació va vendre, i també els materials continguts en setze cedularis, que, en un primer moment, fins que en Germà no els va descobrir, havien romàs oblidats al soterrani de l'edifici, dormint el somni dels justos, tot esperant que les seves mans els rescatessin. Podeu veure també en les pàgines del volum una mostra fotogràfica d'algunes d'aquestes cèdules.

Malgrat que en els inicis del projecte, cap a l'any 2000, l'objectiu inicial era fer sengles publicacions, tant en CD-ROM com en paper, de la totalitat del contingut de les fitxes, els temps han demostrat, per una banda, que el CD-ROM ha esdevingut un format obsolet i que, en contrapartida, la publicació a Internet és una finestra oberta al món que permet la difusió del coneixement i en facilita la consulta, i, per altra banda, que no tenia sentit, atesa la presència a la xarxa, de fer l'edició en paper de la totalitat dels registres —uns 41.045—, sinó que el més apropiat era seleccionar els que eren absents d'altres repertoris lexicogràfics clàssics, per mor d'incrementar-ne el contingut, en especial del *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

Aquest llibre, que, com diu la doctora Cabré en el seu pròleg, és un desig del professor Colón que sortosament s'ha acomplert, es divideix en dues parts. La primera part, com a prolegomen de la selecció lèxica, a més dels escrits preliminars de la doctora Cabré i el doctor Gargallo, s'enceta amb un pròleg del mateix

professor Colón, extret de la presentació que apareix en la pàgina web del projecte de l'Institut d'Estudis Catalans. En aquest pròleg el doctor Colón descriu breument els materials i fa referència a la metodologia que s'ha aplicat en el tractament de les dades, com també als criteris d'edició. No oblida tampoc de presentar Lluís Faraudo en una breu nota biogràfica.

Cal dir que, en els inicis del projecte, encara en procés de construcció, Colón ja aprofitava els materials dels cedularis per a les seves recerques, i d'aquí que l'any 2012, en el número 52 de la revista *Caplletra*, en publicqués un article de presentació amb el títol: «El *Vocabulari de la llengua catalana medieval* de L. Faraudo de Saint-Germain», en què feia constar les característiques dels materials i n'elogiava la vàlua, mitjançant nombrosos exemples que il·lustren la riquesa i el profit que es poden obtenir de la seva consulta. Atès que conté una informació actual i interessant per al lector, s'ha cregut convenient d'incloure l'article en el volum.

Seguidament, per proximitat al director del *Vocabulari* de Faraudo, denominació breu amb què els materials dels cedularis són també coneguts, i a la tasca que va desenvolupar durant tant de temps, rememoro en l'apartat «La publicació» la trajectòria que el projecte va seguir des dels seus inicis i els resultats de les recerques que va fer en Germà comptant amb les dades dels fitxers. Recordo, sols per posar un exemple, haver viscut l'elaboració dels seus articles «Català *laqueria* i un passatge d'Eiximenis» o «Una paraula lliure: francès *godemichi*, *godemiché* < cat. *godemaci*», en els quals l'accés al *Vocabulari* de Faraudo aporta a l'autor la documentació necessària per aclarir el significat dels mots i completar-ne les solucions etimològiques. D'altra banda, el desenvolupament del projecte també ha servit per constatar les interconnexions que existeixen entre els materials de Faraudo i el *Diccionari català-valencià-balear* i, en paral·lel, la importància del *Diccionari Aguiló*, mai prou ponderada, en la configuració del contingut de totes dues empreses.

Tanca aquesta primera part l'explicitació dels criteris d'edició dels materials del *Vocabulari* de Faraudo, de la mà de Gemma Boada, i s'hi afegeix, alhora, el desenvolupament de la llista d'abreviatures emprades.

La segona part del volum incorpora una selecció dels materials del *Vocabulari de la llengua catalana medieval*: un conjunt de 690 entrades, les més rellevants de les absents d'altres diccionaris (no arriben, però, al 2 % del total), amb les referències documentals corresponents que van permetre a Faraudo extreure'n la definició. Els lemes es classifiquen en quatre tipologies: els mots, les locucions, les interjeccions i exclamacions i les onomatopeies, alguns dels quals inclouen les variants formals corresponents. Esmento sols una petita mostra de termes, triats a l'atzar, que no són documentats en altres fonts lexicogràfiques: es tracta, per exemple, de *bagati* 'sort de moneda de poquíssim valor', *cosqueta* 'tel de la castanya' o *reversura* 'perversitat'. Hi ha també mots que inclouen una definició que no recull el Dic-

cionari català-valencià-balear: per exemple, *almell* ‘braçalet i per extensió anell, anella ornamental d’una altra espècie’ (l’entrada corresponent del diccionari Alcover-Moll sols n’incorpora la referència documental i no en dona cap definició); i també hi ha paraules que aporten un valor semàntic diferent del del *Diccionari català-valencià-balear*, com ara *carraix*, amb el significat de ‘cruiximent’, o *des-traçat*, amb el sentit d’esparracat, amb el vestit esquinçat, ple d’estrips’, i, finalment, mots que, trobant-se de vegades absents d’altres repertoris lexicogràfics, contenen definicions dubtoses: és el cas de *cornar* ‘enquadernar, relligar’ o *destinya* ‘mur de contenció, contrafort’, segons les definicions del *Vocabulari* de Faraudo. En el primer cas, el *Diccionari català-valencià-balear* posa un interrogant al costat del significat d’‘enquadernar’, que coincideix, com veiem, amb el de Faraudo, i el mateix s’esdevé en el segon, al qual atorga el valor semàntic de ‘pedrera’, que es desvia de la definició esmentada més amunt. I, encara, en altres casos, era el mateix Faraudo qui tancava algunes definicions amb un interrogant, com ara a *oblar* amb el significat hipotètic d’‘oferir’ o a *enfusa* amb el valor d’‘embranzida’.

Hi ha també l’apartat consagrat a les interjeccions i exclamacions. Cal observar que, en algun cas, com es dedueix de la definició de Faraudo, l’ús d’alguna interjecció sembla que implica una diferència de gènere, com en els casos de *Llassa!* o *Ay llasses!*, definides com «exclamació de plany (d’una dona o de dones)». I també es recullen certes onomatopeies. Així, si no sabeu el soroll que fa l’oli bullent, el *Vocabulari* de Faraudo us el proporcionarà (*xii, xii* «Onomatopeia imitativa del brogit agut del greix, de l’oli bullent»).

El volum es tanca amb diversos apèndixs: en primer lloc, la mostra de cèdules, ja esmentada; en segon lloc, les referències bibliogràfiques globals (no sols les que apareixen citades en el volum), classificades tant per autors com per obres, i, finalment, un índex dels mots que configuren el llibre.

Vista la publicació, no puc deixar d’esmentar, també en to de gratitud, la qualitat de l’edició, que és deguda al treball impecable de la Unitat d’Edició del Servei Editorial de l’Institut d’Estudis Catalans i a l’amabilitat de la que fou la meva interlocutora, Núria Roma.

En darrer terme, voldria destacar que, a més de la tasca d’exhumació i de difusió dels materials dels cedularis, el professor Colón va veure en l’execució d’aquest projecte una manera de retre homenatge a la tasca perseverant i sense estridències, però innegablement valuosíssima, de Lluís Faraudo. I ara la publicació d’aquest volum és, al seu torn, un acte d’homenatge, com a reconeixement de la seva constància i tenacitat, a qui va promoure i donar forma definitiva al projecte d’edició dels cedularis.

La mort es va endur prematurament en Germà —totes les morts són prematures—, d’una manera silenciosa i discreta, a ell que encara tenia tants de projectes per endegar i per culminar. A més del record de la bonhomia del seu caràcter, de

la seva extrema laboriositat i de l'entusiasme que posava en totes les seves comesses, el professor Colón ens ha deixat un heretatge intel·lectual magne i perenne, amb gairebé una quarantena de llibres i més de 575 treballs, entre articles i ressenyes. Això és el que roman de la seva admirable activitat. Ara cal preservar el seu llegat, el qual, materialment, es troba, com ja s'ha dit, a la biblioteca de la Universitat Jaume I de Castelló, i la Fundació que porta el seu nom té com a objectiu projectar els seus coneixements a les generacions futures, com també donar a conèixer les disciplines que va conrear al llarg de la seva vida.

Honorada la seva memòria, actualitzat el seu record, salvaguardat i difós el seu llegat, però extremament enyorat per la seva absència, sols em queda el consol de pensar, citant Fernando Pessoa, que la mort és un revolt del camí i que morir és només no ser vist.

MARIA-PILAR PEREA
Universitat de Barcelona

Sessió en memòria de Germà Colón Domènech (1928-2020)

Aquesta obra aplega els textos corresponents a la sessió en memòria de Germà Colón Domènech que es va celebrar el 20 d'octubre de 2022 a la Sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Les intervencions inicials de la presidenta de l'IEC, Teresa Cabré, i de Maria Josep Cuenca, en representació del Consell de Govern de la Secció Filològica, deixen pas a set contribucions que aborden facetes diverses relacionades amb el filòleg recordat: les de Joan Veny («Paral·lelismes amicals»), Antoni Ferrando («Germà Colón, mestre i amic»), Lluís Gimeno Betí («La Fundació Germà Colón Domènech, el llegat del mestre»), Beatrice Schmid («Germà Colón, romanista»), José Enrique Gargallo («L'estudiós dels refranys»), Joan Martí i Castell («Germà Colón i l'Institut d'Estudis Catalans») i Maria-Pilar Perea («Presentació del *Vocabulari de la llengua catalana medieval* de Lluís Faraudo de Saint-Germain»). El «record» plural de les diferents contribucions il·lumina, en el seu sentit més etimològic, la «memòria del cor» que cadascun dels autors projecta sobre la dimensió humana, acadèmica i filològica de Germà Colón: «amic», «mestre», «romanista», «estudiós» i «llegat» són conceptes clau inclosos en alguns dels títols. El compromís de Germà Colón amb l'Institut d'Estudis Catalans centra l'atenció de Joan Martí i Castell. Maria-Pilar Perea s'ocupa de la presentació d'una obra pòstuma, el *Vocabulari* de Lluís Faraudo. Aquesta autora, en el darrer paràgraf del seu text, invoca quatre referències que es podrien considerar representatives del conjunt plural de mirades de l'obra sobre Germà Colón: *memòria*, *record*, *llegat* i *enyor*.

Fundació "la Caixa"

